

В. П. ТОВСТОНОС

ЗА ДРУЗІ СВОЯ

✂ драма в 5-ох діях. ✂

Ціна 40 цнт.

Нью Йорк, Н. Й.

— 1919. —

Коштом і накладом друкарні
Павла Петрова,
57 Іст 4-та улица, в Нью Йорку, Н. Й.

П а р т и т у р и

українських драматичних творів:

Безталанна, драма в 5 діях	80
Бувалщина, комедія в 1 дії	80
Бурлака, драма в 5 діях	60
Вихованець, комедія в 3. діях	80
Вихрест, драма в 5 діях	80
В неволі темноти, комедія в в 3-ох діях	80
Дай серцю волю, драма в 5 діях	\$1.00
Душогуби, драма в 5 діях	80
Дячиха, комедія в 4 діях	60
Жидівка вихрестка, драма в 5 діях	80
За Немань іду, оперета в 4. діях,	\$ 1.25
Катерина, драма в 4 діях	80
Кохане в мішках, водевіль в 1 дії	30
Мати найміщка драма в 4 діях. Ціна	80 ц.
Невольник драма в 5 діях	1.25
Нещасне кохане, драма в 5-ох діях	\$ 1.25
Ой не ходи Грицю та на вечерниці, драма в 5. діях	\$ 1.75
Орися, малюнки з селянського життя в 4 діях. Ціна	60 ц
Панна Штукарка, комедія в 3-ох діях	60
Пімета жидівки, драма в 5. діях,	\$ 1.25
Повернув ся із Сибіру, драма в 5 діях	80
По ревізії, етюд в 1 дії	50
Пошились у дурні, ком-опера в 3. діях,	\$ 1.25
Сатана в бочці, комедія в 1 дії	80
Сватане на вечерницях, водевіль в 1. дії,	80
Тарас Бульба, драма в 4 діях	80
Хмара, драма в 5 діях	80
Як ковбаса та чарка, то мипеть ся і сварка, вод в 1. дії	50

Всі замовлення посилайте на адресу:

Paul Petriw, Printing & Book Store

157 East 4th St.

New York, N. Y.

В. П. ТОВСТОНОС

ЗА

ЗА ДРУЗІ СВОЯ

драма в 5-ох діях.

НИКРДУК

Ціна 40 цнт.

Ню Йорк 1919.

Коштом і накладом друкарні
Павла Петрова,
157 Іст 4-та улиця, в Ню Йорку, Н. Й.

JUL
7
1983

ОСОБИ.

PG
3948

T
66225

Станко Бурмаз, Болгарин.

Петрія, його жінка.

Петко

Арсен

Радоя

Івась

їх діти.

Марко, коханець Радой.

Абрам, старий єврей, держить
лавку і каварню.

Ізак

Малка

діти Абрама

Іван Іванович, російський мандровник,
товмач.

Сафар-молла, турецький полковник.

Міхо, дід.

Матвій, старшина.

Заптій, селянин.

Андро

Семко

парубки, товариші Марка.

1.) Болгарин

2.) Болгарин

Юсуп, деньщик Сафара.

Дід,

Юнак,

Болгари і Турки.

ДІЯ ПЕРША.

Село, вулиця: праворуч хата Бурназа, під хатою біля тину осінь, через тин перелаз в садок. Ліворуч каварня Абрама з Іанком і вівіскою: „Каварня“. В глибині сцени річка „Маріца“ і далі гори.

ЯВА 1.

Станко сидить на ослоні - біля його сидить Абрам і Міхо, Петрія стоїть біля дверей.

Станко. Погані йдуть чутки з Стамбула. Не добрим духом починають дихати Турки на Болгар. Одбірають зброю і в кого тільки знайдуть рушницю або пістоля, то зараз же вішають, або сажають на кіл.

Міхо. А я оце йдучи до вас, чув, що ніби то за Білоградом наші вже бють ся з Турком.

Абрам. Це певно мій син Ісак зостав ся там і певно беть ся з ними. Я ж кажу що лихо одно з собою друге лихо

веде. Ісак пішов до служби, а через місяць менший син Борух вмер. І от тепер я ні одного сина не маю біля себе. А ти сусідо щасливий, усі твої діти живі і Арсен повернув ся з служби.

Станко. Щось мій Арсен не тішить моє серце... Побувавши в Стамбулі він неначе отурчив ся. І оце він повернувшись до дому розказував про різню в Стамбулі. коли Турки почали перш всього грабувати і вбивати ваших Євреїв і Россиян. І от, каже, паша послав болгарський полк на усмиреніє. І що то було за усмиреніє? Били та різали не тих, хто добро чуже грабує. а тих, чие добро пропадає. Взяло мене за серце, трохи не бив я його.

Абрам. З нас жидів, скрізь починають. Арсен в цьому не дуже винен.

Петрія. Звісно не винен, що йомуказано - він те й робив.

Станко. Казано! Роздивити ся б як слід, хто каже і чи слід того наказу

слухати.

Петрія. Звісно начальство каже, котрого треба слухати. А він наскипав ся на бідного хлопця.

Станко. Совісти своєї треба слухати. Ми сами в ярмі у Турка і будемо других давити. Хиба це гаразд? А це мені хиба не боляче, що він повернувшись з служби не хоче брати ся за рідного батьківського плуга, а мислить до полковника Сафара в стражники нанятись. Це кого він стерегти-ме? Батька рідного, брата свого? Ні, не лежить в його серце до свого народа. Не буде з нього нічого путнього, бо він здаєть ся за Турка руку тягне. Ой, лихо йому буде, коли я запевне цьому дізнаю ся.

Міхо. Не гаразд це, не гаразд.

Абрам. А як він нас жидів ненавидить! Побачить мене або мою дочку Малку, то плюне і одвернеть ся. А оце вчора я чув від одного чоловіка, що буцїм то Арсен, скрізь розповсюднює, що жидів слід бити, і що буцїм ми жиди

тому виною, що Турок лютейшим став. За що ж, за що ж нас бити?

Петрія. А певно слід, дурно не будуть бити.

Станко. Петрійо! Ти краще б мовчала! Ось може незабаром ти сама допевниш ся в лютості Турків.

Абрам. І не гріх вам, Петрійо таке казати? За що ж бити і вбивати? Хиба Бог, на те дав людям життя, що б вони його один у другого віднімали? Хиба можна робити ся старшим за Бога? Та чим я винен, що жилком народив ся? І хиба не однакові гроші я платю за патенти і аренду? Чи то ж по вашому не однакова кров болгарська і жидівська? Ой, яка гірка неправда! І так воно завсїгда... Віра в Бога, робить людий ворогами. Ну, коли по вашому у вас один Бог, в Турків другий, у нас жидів третій, в кожній вірі по Богови, то на мою думку нехай наші Боги і бють ся. А коли вони не ворогують поміж себе, то нам бідним сотворінням, зовсім не слід ворогувати. Коли ж у нас так

дїду - оце ми сидимо з вами, балакаємо як слїд, як люди, а трохи що не так, то зараз же скажете: жид, сякий, такий! Хиба не правду я кажу?

Станко. Це правда, гїрка правда.

Петрія. А нащо вам було потрібно нашого Бога розпинати?

Станко. Петрійо! Йди до хати, або мовчи, коли у тебе розуму в голові нема!

Абрам. Стара ця казка. Хто ж його розпинав? Я, чи син мій? Скільки разів вже його знова розпинали і розпинають ті ж, котрі молять ся до його, котрі вірять йому! Молять ся, вірять і лютою неправдою злобу розпинають.

Станко. Не хвилюй ся Абраме! Вона темна, слїпа людина і вже стара, що б інак розуміти. Я сам з нею нїяк не збалакаю. За для неї усе одно, чи Турок над нами панує, чи хто иньший, її усе одно. Темна людина. Ярма не розуміє... Ранїш і я був слїпий, поки у нас не було Марка. Спасибі йому, він розплющив менї мої слїпі, незрячі очи і по-

казав де правда, а де кривда. Ніколи не забуду я що він казав: нехай що хочуть роблять наші вороги, нехай нас бють, катують; а все ж таки рано, чи пізно прокинеться народ, почервоніє від крові Маріца: і запанує воля у нас. (Замислив ся.)

Абрам. О розумний був чоловік Марко! Як би були такі всі люди як Марко, то не було б лиха на світі. Підуть вже замикають свою каварню. (Йде, замикає на замок каварню і йде в свій двір.)

Міхо. Що воно був у вас отой Марко?

Петрія. Це у нас діду був такий робітник. Ото років три назад, чи може більше, прийшов він до нас, хто його знає, що за людина. Найміть, каже, мене, до себе в робітники, хоч за шматок хліба робитиму. Ну, що ж, старий мій згодився і він почав у нас жити й працювати; спершу було за що не візьметься, усе не до ладу, а потім привчився, хлопчина не ледачий - і все пішло гаразд. Ми до його мов до рідного звикли, а що мій старий, то й душі в йому

не чув! Дочку нашу Радойку, ми мусіли за його заміж віддати. коли виявилось, що він з бунтарів. Отаке лихо!

Міхо. А де ж він тепер пробуває, той Марко?

(Голос за коном). Брате, Станко! на хвилину!

Станко. Зараз! (Пішов)

Петрія. Ото як прийшов від Султана наказ, що б віддавали зброю, Марко почав казати всім, що б не слухали того наказу. Коли ж про це довідався наш ефенді Сафар і послав свого помічника Гасана, що б він провчив за це Марка. Ой, лютий же був той Гасан, багато удовиць і сиріт залишив... Так отой Гасан, прийшов до нас і почав гримати на Марка, а Марко не змовчав, тоді Гасан розлютувався, і вдарив по щоці Марка! А той з гарячу розпалився... не памятаю як далі було, а тільки я побачила, що Гасан лежав долі плаваючи в крові, вже мертвий. А Марко десь щез, що й чутки не має. Зітхнули легше наші Болгари після смерти Га-

сана. А тепер голову Марка в пять тисяч червінців Турки оцінили. Розумієте, хто впіймає Марка, матиме пять тисяч червінців. А мого старого полковник Сафар заарештував і він сидів в Сталбулі цілий рік... Довго після того шукали тут Марка, не знаю може його вже піймали.

Міхо. Шкода, коли впіймали.. Шкода розумного чоловіка. З нашого села, теж багато розумних на коляку посадили... Біда бути розумному, бо розумний не втерпить, що б сьмілого слова не промовити.

Петрія. А що розумний був Марко, то мабуть другого такого і в сьвіті немає. Усе було знає. Чоловіка, мого сина Петка і дочку Радойку він за дві зими грамоти вивчив. Ото було як сядуть з вечора за розмову, або за книжки, то я вже і висплюсь, прокинусь, а вони все сидять. Гарний був парубок, одно тільки погане, що дуже горячий. Ну, нащо було йому розпалювать ся на Гасана? На те він начальник що б би-

ти . Ох забалакала ся я з вами. дїду, а там вечера в печі. (Пшла).

ЯВА 2.

Міхо і Станко з листом в руках.

Станко. Ох, погано, дїду! Оце лист з Стамбула. Слухайте: „Поневірянню Турків над Болгарами немає краю. вбивають, вішають, вирізують пасми мяса з живих людей! Не жаліють ні малого ні старого. Роблять безчинства в наших церквах. На очах батьків мерзенно знущають ся над недорослими дїтьками, сливе дїтьми!.. Готуйте ся всі до повстання. Я сам прибуду і подам вам гасло! Ваш Марко”. Що ж дїду, будемо повставати! Я зараз же принесу вам листа до Стояна Дедадича і він дасть вам зброю на ваш повіт, рушниць, пороху, куль. У мене вже є чимало зброї за для нашої округи. Я зараз, пождіть мене трохи. (Пшов у хату).

Міхо. Ну, що ж, коли повставати, то й так. Я хоч старий, а теж ще рушницю вдержу в руках. Ще звалю з ніг

не одного голомозого, і вмру хоч гарною смерью, в боротьбі, а не в запічку біля баби.

ЯВА 3.

Міхо і Іван Іванович.

І в а н о в и ч (виходить боязко, озираючись).
Ах, старічок, какой то здесь... (зупинився). А мене необхідно нужно сообщить моему другу, Станку Бурмазу, о положеніи Болгар в настоящее время то есть предупредіть его о грозящей ему опасности со стороны Турок... А что, если об этом узнает мой патрон Сафар? Конечно павесит меня .. бр... Боюсь, лучше я буду молчать і уйду (хоче йти). Нет, не могу не сказать, потому, што тогда совесть замучит, што я не предупреділ человека. І поворіть нельзя і про молчать не возможно... Душевная болѣзнь.

ЯВА 4.

Ті ж і Станко.

Станко. Нате ж вам діду, сховайте. (Дає листа).

Міхо. От і гаразд. Бувай здоров!
(Пішов).

Станко. Щасливо! А Іван Іванович! Радий вас бачити.

Іванович. Я тоже душевно болел. . то єсть душевно рад вас відеть, братушко Станко.

Станко. Сідайте, а може зайдете у хату?

Іванович. Нет, нет! Я на мінуту к вам.

Станко. Я бачу, що у вас щось нового є.

Іванович. Нет, нет! Совершенно ніякіх новостей... хотя... я просто так... сєводня кажется дождь будєт! (Дивить ся на небо).

Станко. Ні, щось на те не схоже.. А може... дощова хмара перейде; а от над нами иньша страґна хмара нависає... кривава й піде незабаром дощ.

Іванович. Вот, ізвольте радоватся! Споюди на політїку перешло.

Станко. Ви певно вже чули, що вже почало ся...

Іванович. Да! Хотя нет! Так как я нахожусь в качестве толмача при полковнике Сафарово, но чувствуя к вам симпатию і імею к вам доверіе .. І хотя я так сказать доли ен держатся в вашем деле нейтральной почвы, но как ліберал в душе і даже больше того, я принуждён пойти на компроміс со страхом, деморалізующій мою робкую душу. Сообщаю вам... што .. што среди правоверных ревнителей Ислама царит мракобесіе обуявшее чернь, которая не считающаяся, с благородными стремленіями ідей, проявляют суровый деспотізм в отношении ваших собратій. Фу, жарко! І я советую... Хотя конечно свой совет я мотивірую дружбой к вам... І я советую вам без ізлішних аргументов, немедленно емігровать в более культурную страну... Я кончил...

Станко. Нічого, Іване Івановичу, я не зрозумів з вашої промови.

Іванович. Тем лучше, это для меня безопаснее. Но за то у меня теперь совесть чиста, што я вас предупредил

До свідання. (Швидко пішов).

Станко. Що він мені наговорив? Не розумію. Завжди балакав як людина, а от зараз такого намолов, що й слова не второпаю. Наче він і не п'яний, а наговорив нісенітницї.

ЯВА 5.

Станко, Андро і Семко.

Андро і Семко з клунками. У Семка за поясом пістоль

Семко і Андро. Доброго здоров'я!

Станко. Здодові будьте юнаки! Давно вже я вас бачив. Звідкіль це ви?

Семко. З Смирни. Опе прямо з по дорожжі до вас. Ще й з родиною не бачили ся.

Андро. Кажіть, що у вас тут чути і що нового прибуло?

Станко. Будемо лагодить ся до повстання.

Семко. От і гаразд!

Андро. І давно б час!

Станко. Так час! (До Семка). А ти юначе необережний з пістолем ходиш.

Сховай до часу, бо у нас тут полковник Семко. Що воно за полковник?

Станко. Сафар. Надісланий сюди з Стамбула, що б пильнував за нами. Неначе та чума смертенна, хто зна від кіль, наважила ся на наше село. Затухло все, дихати вільно не сьмій... Ні пі сень не чути, ні реготу, навіть гучної балачки; бредуть всі люди наче мер тві, робота геть з рук падає, гне до си рої землі думка тяжка, що далі буде; всі один другого боять ся. Сусід мій Хома Благий покинув все, сімю, госпо ду і подав ся по той бік Маріци, в го ри, бо хтось доказав, що ніби - то Хома похваляв ся на полковника. Прийшли заптії його забрати, а він вже втік

Андро. Хиба він такий лютий, цей полковник?

Станко. Ні, на погляд нічого. ти хий, ласкавий, здоровкаєть ся з усїми. Усе робить без нагаїв, без івалту. Оне приміром: запримітить якого небезпеч ного чоловіка, то звелить покликати до себе, побалакає ласкаво і раптом за-

арештує. А не піти до його, звісно, не можна. От я тоді не пішов до нього, то він мене з дому забрав, і за тисячу червінців я ледви вирвав ся з неволі.

Семко. Що ж він тут сам?

Станко. Ні, не сам. Пятнайцятєро чоловік сторожі і гарем. У той гарем найбільше він набрав з наших болгарок, з жінок та дочок заарештованих.

Андро. О, прокляття! Немає змоги більше на терпіння!

Станко. Стривай, не гарячись, більше терпіли. За Марка чули?

Семко. Ні, а де він?

Андро. Він живий?!

Станко. Живий на нашу втіху і незабаром буде тут. Нам гасло до повстання принесе.

Семко. Хвала Богу, що вчитель наш живий.

Андро. Дякую вам за цю радісну новину, за Марка! За ним і в пекло я піду!

Станко. Ходім теж у садок, там ще побалакаємо про де що, бо сюди хтось йде. (Пішли).

ЯВА 6.

Радоя і Малка.

Радоя (з вулиці). Ху, як же він на мене задивив ся, немов хотів мене очима з'їсти. Не дай Бог я йому вподобалась і мене жде гарем, безчесття.

Малка (виходить з лавки). Радоїчко, сестричко! (обніма її).

Радоя. О, Малка! (цілують ся). Коли це ти прибула?

Малка. Сьогодні ранком з Білограда. Ой, сестричко, що там робить ся. Почало ся з наших. Турки нацькували на нас Болгар і почалась різня, коли ж Болгари одумали ся; побачивши, що наші ні в чому не винні, то Турки напосіли тепер на Болгар. Я теж била ся з Турками і двох башібозуків на смерть поклала. Коли б не тато у мене, то я й життя своє поклала б там. А то подумала, що брат Ісак повинен

бити ся і може його вб'ють і тоді тато мій зостанеть ся самотний.

Радоя. О, за для смерти знайдець ся і час і місце.

Малка. Це правда. І я зустрілась з двома кулями: одна біля боку пройшла, тільки ребра полоскотать хотїла, а друга куля (заєкує рукав) руку опекла, бачиш?

Радоя. А ти моя вояка сьміла! (обніма її). А оченята в тебе, як блищать, коли про бійку кажеш.

Малка. В бійні з ворогом є якийсь смак і самозадоволення, що ти жінка, як кажуть, слабе сотворіння, керуєш смерттю ворога і валиш з ніг страшного башібузукя.

Радоя. О! Псс... Мовчи! (дивить ся в бік). Сюди йде той зьвір. Сафар. Сховаймо ся сюди. (Стають за кущем).

ЯВА 7.

Ті ж, Сафар і Юеуп.

Сафар. Гляди ж мені. довідай ся,

хто вона та красуля, чия вона і де живе?

Юсуп. Воля і бажання мого гостю даря за для мене закон. Я день і ніч зорітиму, поки не дізнаюсь.

Сафар. Немов чарівний сон, солодка мрія, найкраща гурія немов злетіла з неба. Не вірив я своїм очам, таку красу узрівши. Гляди ж, будеш пильнувати. (Пішов).

Малка. Про кого це він говорив?

Радоя (про себе). Лихо мені! (До Малки). Певно зустрів якусь з дівчав і бути їй в гаремі.

Малка. Ховай ся поки, Радю моя, від цього звіря. Ти дуже гарна, а в ці часи краса жіноча лихо. От тобі й на! Про саме цікаве я й забула тобі сказати... А я когось бачила, а кого, не скажу. Засяли оченята! Ха-ха-ха! Вгадай!

Радоя (вхопила її за руку). Ти бачила Марка!

Малка. Вгадала! (Дає папір). На це

від його.

Радоя. Він живий! на волі! (читає)
„Сьвіте мій тихий, люба Радо! Не спро
можно мені було сповістити тебе про
себе Дякуючи сьвятому проведенню, я
ще поки що живий і вільний. Не знаю
що далі буде, бо дорогу ціну склали
вороги за мою голову. А ти не сумуй,
будь веселою і коли почувеш, що зі мно
ю що небудь не гаразд скоїлось, то зда
ви серце і скажи: „що ж так потрібно
буть”. Будь такою як була, я серцем
завсїгди біля тебе, а ділом, працею, я
там, де істнує мій поклик. Незабаром
може й побачимось, твій Марко. Вита
юсь з усіма, хто мене не забув”. (Гово
рять) Доле моя! Де ти його зустріла?

Малка. В Білограді на самообо
роні. Це ж він мене відтіль випровадив
до дому.

Радоя. Спасибі тобі сестро за цю
звістку. (цілує її).

ЯВА 8.

Ті ж і Арсен.

Арсен. Отак, отач, цілуй ся з жидівкою! Тьфу! Яка гидота!

Радоя. Дурний, дурним і пропаде.

Малка. Так, родом я жидівка, але я народилась тут і душею болгарка, більше чим ти кочаю свій край. Даремно ти хотїв образити мене, твоя образа за для мене вітер. А окрім того, я тобі нічого не зробила.

Арсен. Нічого не зробила. Все ваше жидівське кодло, в печінках мені сидить. А хто нашу сімю позатурманив навуками та книжками поганими? Хто зхвилював наших Болгар супроти Турків? Ви, жиди!

Малка. А, що балакають з тобою. Одно тобі скажу: нещасна ти людина!
(Пішла до дому).

Радоя. Не потурай сестре на його пришелепкуватого! Хиба хто чув від нього путне слово.

Арсен. Ти розумна, мовчи, що б я тобі часом не пообсмикав коси.

Радоя. Що ж спробуй.

Арсен. А що хиба буде? Мені це довго.

Радоя. Побачиш тоді, що буде.

Арсен. Шкода, що батько дома, а то б я спробував, чи міцна у тебе куделця на голові. (Регоче ся).

Радоя. Цікаво б подивить ся, що в тебе в голові, я певна що там вітер гуляє.

Арсен. Поговори мені ще довше!

Радоя. Не варта. Я дурна, що вступила з тобою в речі. (Хова листа.)

Арсен. Тобі до вподоби з жидами, з бунтарями розмови вести. А то що за листа сховала? Певно тобі ота живівка дала? Бунтарський лист! Давай сюди, я подивлю ся.

Радоя. Вибач голубчику, старенький будеш.

Арсен. Давай, кажу тобі! (підступа)

Радоя. А, тпрусь, дурненький, мій бичок! (одпиха його від себе).

Арсен А. ти глузуєш! Так я сам візьму! (Кинув ся до неї, вона його схопила за руки, він крутить її руки). О! гадино! терпляча яка!

Радоя. Гар, гар! Те не вкусиш! Ха ха ха!

ЯВА 9.

Ті ж і Петко.

Петко Ти що не здурів, що руки її крутиш? (Одпиха Арсена).

Арсен. А ти що? У неї бунтарський лист.

Петко. А тобі діло?

Арсен. Що? Ти теж бунтар?

Петко Слухай Арсене, йди браті ку краще просписч, бо як батько побачуть тебе отакого, то буде не гаразд.

ЯВА 10.

Ті ж, Петрія з хати Станко і парубки з садкл.

Арсен. Що ти мене батьком лякаєш? Я тепер нікого не бою ся. За мене

ним полковник Сафар. І через три дні я поїду в Стамбул до султана за охорончика служити і я... (побачив батька замовк).

Станко. Куди ти поїдег вражий сину? (перелазить через перелаз). Петрійо! дай мені ціпок!

Петрія. Що ти, Станко, одумайся
Станко. Мовчи, стара!

Арсен. Не маєте права мене бити, я не дитина... Я до полковника...

Станко. Ось я тебе без усякого права, виродку! (вийма кілок з тину. Арсен утікає.) Держіть мені його, хлопці! (Андро і Семко побігли). Держіть його, держіть.

Петрія. Станко, Станко! (Вхопила його за руку).

Станко. Геть стара! (Одпихнув її, а сам побіг).

Петрія. Ой, Боже мій! Він його вбє, бо немов той звїр розлютовав ся! Ой, рятуйте! (побігла).

Радоя. Побіжимо братїку. О, дивись, мати обороняє... дивись, вкрила

Арсена мов квочка курча, від шуліки.
Сказано мати.

Петко. Катюзі по заслужі. Що він хотів від тебе?

Радоя. Лист від Марка хотів одняти.

Петко. Від Марка! Невже? Ти не дуриш мене, Радойо?

Радоя. На, ось дивись! (Дав листа).

Петко. Ху! Аж від серця одлягло. А я вже думав, що його нема й на сьвіті. Любий мій вчитель і побратим.
(Читає.)

Радоя. Він незабаром буде тут.

Петко. Коли б мерщій прибув. Піду ж я зараз порадую цією звісткою наших хлопців. (Пішов вулицею.)

Малка (з свого двора). Радойо! йди до мене!

Радоя. Зараз, Малко! (Пішла).

ЯВА 11.

Станко, потім Петрія і Арсен.

Станко. До чого він мене довів,

до чого? (кинув кілок.) Краще б він на сьвіт був не з'являв ся. Вбити його, вбити власними руками. що б він і сьвіта не брудив. Ні, не можна загубити султанського охоронника. . . с лтанського.... Яке це слово пекуче! Вбити його, то тим я загублю усю свою сімю він тепер власність Турків .. А а! Сором який! Що люди скажуть?.. А може він ще одумаєть ся.

Петрія (Вона піддержує Арсена, у котрого на лобові кров). Я ж тобі казала мій синочку, що б ти стеріг ся з нічого не казав при батькові. А то він розмовляє так. і робить інак: каже, що треба жити в сьвітї лагідно, що б усі люди один другого любили. поважали, а сам рідну дидину побив, понївечив. (Стала з ним біля тину.)

Станко. А менї хіба легко? Це я згарячу, себе не тямлячи зробив. Слухай, Арсене, в опій хатинї, жили колись твої і мої діди, жили вони тоді. так як йшло життя і як ми живемо зараз в ярмі, в темряві, тяжко робили, гірко їли,

возили на своїй спині Турків поганих.. Так вони повмирали не знаючи, що є краще життя, а тепер ко ли наші Б ол-гари заворушили ся. бажаючи кращо-го життя, ти і ще багато таких. як ти, стають на перешкоді. Ти не хочеш чес-но і щиро працювати, не хочеш стати на поміч рідному краю, а йдеш слу-жити нашим ворогам, хочеш бути воро-гом рідному братови. Невже ж у тебе здійметь ся рука на свого брата? Поду-май краще сину, розміркуй як слід. (Пі-шов у хату).

Петрія. І що це старий вигдавав? Деж таке бачили, що б рідний брат бра-та вбив? Це тільки в старовину, каза-но, був такий Каїн. Невже в тебе син-ку рука підняла ся б на рідного брата?

Арсен. Звісно підняла ся б, коли б мій батько навіть був бунтар, бо я да-вав присягу Богови, вірно султанови служити і не милувати його ворогів, хоч би то був брат, батько.

Петрія. Ох синочку, мій синочку, я не знаю, що тобі на це сказати. І при

сягу гріх ломати і батька хріх вбивати. Ось послухай мене синочку, коли му- сиш в батька або брата стріляти, то ціль в гору, що б тільки налякати, то тоді і присяга буде не порушена і бать- ко буде цілий. А краще піди у хату та перепроси ся.

Арсен. Не піду. Ми все одно не порузуміємо ся. Я піду і вже не верну ся ніколи. Хиба нам, нам мамо, погано під Турка м жити? Жили ж раніш... Це не можлива річ, що б нам від Турка від ділити ся. Що буде путнього? Нас усіх до одного поріжуть мов курчат. Це все Жиди та Россіяни каламутять. О, я ще жидам за їхню науку віддячу! Вони зна тимуть мене!

Петрія. І на що це сину, не знаю, що сказати. Батько твій инак розмов- ляє і мені здається, що його правда, ти по своєму кажеш, мені теж саме зда- єть ся, що твоя правда. Темма я люди- на.

ЯВА 12.

Ті ж і Станко.

Станко. Ну, що? Надумав ся, си-
ну?

Арсен. Я вже давно надумав..

Станко. І підеш ворогу служити?

Арсен. Я вже дав згоду полков-
никови.

Станко. Ох, сину, сину! Важко
тебе збити з твого шляху, як мене тепер
з мого. Ну, що ж, йди. тільки дивись,
як стріляти меш в свого старого бать-
ка. . то ціль йому сюди, прямо в серце!

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

ЯВА 1.

Обстановка I. дії.

Станко і Іван Іванович.

Станко сидить замислившись.

Іванович. (Виглядає в глибині сцени з за угла.) Опасний он собственно человек, а я не могу, чтобы прийти к нему і не поговорить с ним о політике. Скучно житть не іоворівші... Нет, вернусь, а то ког-да небудь я доіоворюсь до кола ілі до вісєліци... Нет, ми с ним будем о пою-де бесєдовать, а о політике ні, ні, ні слова. (Підходить до Станка.)

Станко. А, Іван Іванович! Сідайте!

Іванович. Да, кто я... хотя мне і некоіда, но всео такі... (сів).

Станко. Що чути нового?

Іванович. Да, поюда пріятная. Я вот получил пісьмо із родіни, там у нас страшнейшія безпоряд... (до себе). Вот сам завйол про політику (до його) Там

тоже поюда пріятная.

Станко. То й добре. (Велика павза.)

Іванович. Пресквернейшее мойо положеніє іностранца. Тєпер собственно опасно іоворіть с вамі о політїке, а я не мою; как начну іоворіть, то не могу удержать свой язык. (Павза) Вчера меня полковнік спрашівал, какіх убежденій я держусь относительно політїкі? Но я єму сказал, што у меня не только політїческих, а даже нікакіх убежденій нет.... Я, знаєть, от самого своево рожденія імею страсть к політїке і лібералїзму, а между тем я человек слабій, всево боюсь. Через політїку я свою родїну покїнул. Опасно, знаєть, а вдруі в тюрму возьмут... А вот, знаєть, не мою равнодушно сматреть на етот іньот, под каторим ви жївїоте. Турецкое ію до тово вас поработїло, што вам всево кажется в порядке вещей... Ах, Боже мой! што я вам тут наіаварїл? І давал же себе торжественную клятву не іоворіть о політїке, а вот не видержал. Язык мой враг мой, он меня поіу-

біт коіда нібудь. (Підвів ся).

Станко. Та заспокійте ся, що ж тут такого.

Іванович. Вот проклятая страсть прійдьот ся, знаєть, запіть. А то заведьош разіовор о поіоде а не заметно на політіку перейдьош. Думал я уехать в другу ю страну от вас, но за політіку везде прійом дают. Запо во ізбежанії зла, потому, што паний, я только сам с собою іде нібудь на едіне в кустах ора-торству ю. До сьвіданія. (Пішов).

Станко. Ідїть здорові!... Чудна яка-сь людина. Прийде, набалакає чо-го-сь такого, що й не втнеш і піде. — Щось довго Марко забарив ся і гасла до повстання не несе .. А що, як Турки нас роздавлять? Ну, що ж загинемо. смерть краще ніж ярмо, неволя! (Підвів ся)
Ось незабаром ти шумна Маріца, поне-сеш в море нашу кров і кров ворожу, а потім чистою водою обмиєш нашу волю і станеш ти до віку славетною річкою.
(Сїв і замислив ся).

ЯВА 2.

Станко і Радоя.

Радоя. Тату, йдїть вечеряти.....
Тату!

Станко. Га! Що хочеш сказати,
доню?

Радоя. Вечеряти йдїть і либонь
спати час.

Станко. Спати... ох не бере вже
мене сон... (Пішов).

Радоя. Бідний татусь, ше дужче
зажурив ся через Арсена, не сподївав
ся він цього від свого сина. До загаль-
ного лиха, ще нове, своє лихо з'яви-
лось... Лиха в Арсена мрія, темна, зла,
він не віддасть свого життя за неї... Я
чула від Марка, що не страшна і со-
лодка смерть, тільки за мрію волї, так
він казав, а я міркую інак: навіщо пі-
сля смерти тая воля... Ні, смерть стра-
шна і в смерті солодкого нема нічого.
А може я і його не вмю зрозуміти? Пев-
но що так. (Чути скрипку). Івась на скрип-

ці грає... як гарно... немов хтось сумує і плаче об чім-сь... Марко любив слухати, коли Івась грав... (гукає). Івасьо Іди до хати, бо вже пізно! Йди! Гляди не впади через перелаз... давай руку.

ЯВА 3.

Радоя і Івасьо.

Івась. (переліз). Оце добре Радойко, що ти мені про перелаз нагадала, а то б я впав і скрипочку розбив. (Сідає на о слові біля Радой). Сьогодні, Радойко, я робив нового кілочка до скрипки і пальця ножем врїзав, а кров як потече так як вода і боляче стало... А якої масти кров, я вже забув?

Радоя. А ну, як ти врїзав? (дивиться). Нічого, загоїть ся до весїлля! Якої масти кров ти питаєш?

Івась. Я забув, якої ти казала.

Радоя. Звичайно червоної.

Івась. Червоної .. Кажуть, що все що червоне то й гарне. І кров червона, як же це? Тато вчора казали Петкові,

що багато з людей в крові ллється, а я думав, чого воно так. що люди один з другого кров точуть? Це ж боляче. . Пальця я врізав, одна чи дві крапельки потекло і то боляче... А то кажуть ллеться струмками... А хиба не можна так, що б люди один другого не різали? Скажи мені, чого люди такі люті? Скажи.

Радоя. Ти цього не зрозумієш.

Івась. Твоя правда... Як би в мене очи були, та розум, то я б все зрозумів... Погано без розуму, а ще гірше без очий... І очий нема і розуму бракує, а в людей є усе.

Радоя. За те ти ловко на скрипочці граєш, а другі ніяк.

Івась. Це правда, не втнуть... Тільки я вже покинув веселих пісень грати, бо ви всі сумні, і тато, і Петко, і ти. Я хоч не бачу, а чую... Та й скрипочка моя почала чогось плакати, усе плаче й плаче... А я, Радойко, вивчився вже тієї пісні, що ви з Марком колись сьпі-

вали. Ось давай, я потихеньку гратиму, а ти сьпівай.

Рад о я. Не до пісень тепер, Івасьо Івась. Ні, ні. Цю можна, вона сумна. Ну бо, Радоечко, сестричко! (Грає, а вона сьпіває).

Коли вітер буйний вільно на полі гуляє,
В спеку лютую він подух палкий проганяє.
Забий вітер у кайдани, то геть все на полі
Сонце спалить; буйненькому вітру треба волі.

Коли квітоньку в садочку гріє сонце ясне,
Цьвіте квітка, всьміхає ся, поки воно згасне;
А вкрий квітку, що б на неї не дивилось з неба —
Ясне сонце, квітка згине, квітці сонця треба.

І людина теж в неволі, не живе, вмирає,
Без просьвіту, без радощів все в неї минає.
Гей вставайте, раби німі, годі бо вам спати!
Ой годі ж вам життя своє у ярмі конати!

Івась. Кажуть, що Турки цієї пісні не люблять і що буцім то полковник Сафар, за цю пісню арештує тих, хто її сьпіває. А я того полковника не бою ся, хоч він і лихий. От я його не бачу, а він мені здаєть ся такою вели-

кою, великою жабою...

Радоя. Чого ж так, що жабою?

Івась. Та так, жабою тай тільки. Він, кажуть, людей богат і повбивав, а хиба можна людей вбивати, це ж боляче. Гріх усе то вбивати, що живе. От травицю косють, а вона жива. Ти теж саме, квіточки рвеш на віночка а коли вони повмірають, ти їх геть кидаєш. От ти може сьмієш ся, не віриш мені, що я кажу. а от коли будь прислухай ся, як травиця шепотить, то вона балакає. Не віриш може?

Радоя. Ні, вірю, вірю. Ох ти ж мій відун такий! (Цілує його в голову).

Івась. Людям нічого не шкода... Я так плакав тоді, коли Петко кабанчика зарізав, як він тоді дуже кричав той кабанчик. Через те я його і не їв. Хиба можна їсти того, котрий кричав, ратуйте, ратуйте! Нічого людям не шкода, душогуби вони, душогуби!..

Радоя. О, моє серце щире, золоте. Мій калічка любий.

Івась. А цить бо... (прислухуєть ся)
Хтось йшов сюди, зупинив ся, там сто-
їть... Либонь полковник, я чув, як збро
я брязнула.

Радоя. Нічого й нікого. То так
тобі здало ся.

Івась. Е, ні, я далеко чую. Хоч
не бачу, за те далеко чую.

ЯВА 4.

Ті ж, Сафар і Юсуп.

Сафар. Добрий вечір, дівчино!

Радоя. Добрий вечір.

Івась. От бачиш, я вгадав.

Сафар. Вгадав, далеко чуєш. А
на кого ти хлопчику казав, душогуби?

Івась. На тих, хто вбиває живе.
От у вас є такий довгий ніж, що б вби-
вати людей.

Сафар. Хиба! Ха-ха-ха! Хто це
тобі казав?

Радоя. Та не слухайте його. Мов
чи Івасьо. Він у нас не притомний та
ще до того каліка, сліпий.

Сафар. Нічого, нічого. Довгий ніж. Ха ха ха!

Івась. Він сьмієть ся мов пугач, що лихо віщує. Не балакай з ним, не треба, бо він дуже лихий.

Радоя. Івасьо! Йди в хату, спати час!

Сафар. Кажеш хлопчику, що я лихий? Ні, не не правда, це так мене о славили. (Достає кашук). На, ось тобі на гостинці, тут багато червінців

Івась. Не треба, я не візьму, бо у вас і гроші лихі.

Сафар. А коли вони лихі, то геть їх! (жбурляє в глѹб сцени)

Радоя. Івасьо! Я гніваюсь на тебе, йди в хату.

Івась. Я піду, тільки ти не сердь ся на мене, Радоечо, не гнівай ся се стричко. Ти ж сама мене вчила, що б правду я всїм казав. (Пішов у хату).

Радоя. Ви вибачте йому, він не розумний і бувайте здорові. (Хоче йти).

Сафар. Стривай бо на хвилину, я

хочу побалакати з тобою трохи. На дурника я не сердюся. Юсуп до дому. (Той мішов). Сідай бо біля мене, не бій-сь мене.

Радоя. Мені і тут добре стояти, а вас боятись нема чого.

Сафар. Така виходить сьміла? А чия ти?

Радоя. Материна та батькова дочка і ще поки не знаю чия буду, а коли вам цікаво знати, як прозиваєть ся мій батько, то я вам скажу: Станко Бурмаз. Мабуть знаєте?

Сафар. Станко Бурмаз.... знаю. знаю... Але не знав я доси, що в його така красуня дочка. Ти може гніваєш ся на мене, що батькові твому я лихо вчинив?

Радоя. А вам як здаєть ся?

Сафар. Не гнівай ся, повинен був я те вчинити. Але коли б в той мент побачив я тебе, то може і не так тоді все склало ся... Яка гарна! Вчора перший раз побачив я тебе, коли ти з гаю йшла

і я післав свого Юсупку, що б він знайшов те місце, той садок, де виросла така чудова квітка.

Радоя. І помилили ся, бо я не квітка, а бодяк колючий.

Сафар. Ні, квітка. Троянка має теж голки, а проте сама краща квітка. І от, коли побачив я тебе, то в ту хвилину все забув, навіть себе і став мов зачарований, твоєю красою і все дивився, поки ти зникла. Забув я навіть забалакати з тобою і розпитать, чия ти є.

Радоя. А нащо вам потрібно знати?

Сафар. Як нащо? А що б глянути ще раз на твою вроду. Ти дуже, дуже гарна... дозвожь поцілувать тебе.

Радоя. Е, ні!

Сафар. Хиба вшпигнеш?

Радоя. Побачите. (Він хоче обняти, она його одпиха).

Сафар. Справді колка.

Радоя. Я ж вам казала.

Сафар. Я покохав тебе, моя кол-

ка трояндо.

Радоя. То й що ж, кохайте на здоровя.

Сафар. Йди до мене жити.

Радоя. У полковниці? У вас їх аж десятеро кажуть.

Сафар. Коли ти згодишся, я всіх їх прожену, або розпродам.

Радоя. Ні, не згоджуся,

Сафар. Чому? Ти будеш господинею. Подумай.

Радоя. Це ви жартуєте.

Сафар. Ні, кажу щиру правду.

Радоя. А коли правду, то нехай вам і не сниться. Прощавайте! (Пішла у хату).

Сафар. Стривай бо!.. каже, нехай не сниться. Цього здається, я ще від жінок не чув... Яка вродлива, сьміла і розумна. Скільки вже у мене їх було, оце подивися на иньшу, гарна наче з неба, на розум же мов пень. А очи, очи, як у неї заблищали, коли хотів її я обгорнути... Ні, з цією силою і івалтом

нічого не поробиш, бо це людина і справжня жінка. Та взяти силою, цю дівчину, я сам би не хотів. Ні, треба буде ще над цим поміркувати і прийдець ся сюди втоптати стежку. (Пішов).

ЯВА 5.

Іван Іванович.

Іванович (під чаркою, співає мотив марсилези) Тра-ля-ля, тра ля-ля! Етот мотів мою я смело напевають, етот мотів французській і Туркам єво не поняць (співає). Тра-ля-ля. (Підходить до хати Станка). Братушка Станко! Виходіте, побеседуем с вами, о поюде! Спіт!... Ну і пусть єво спіт, а я скажу речь, зажігательную реч. (Лізе на ослін, держучись за кілок тину). Проснісь уінетьонний болгарській народ! Тра-ля-ля!.. Нет, в програму речі, кажет ся нїде не входіт пеніє... (в сторону). Поднімай знамя борьби за... за.... Нет, я сейчас в таком состоянїї, што даже іоворіть не в состоянїї.... Не помаіает водка не йдьот с іолови проклятая політіка (злазе). Да

што такое болгарская водка? обикно
венное віно. Ех, то лї дело русская сї
вуха, випьош прїлїчну ю порцію і но-
сом в ірязь... Всє удовольствїя. Сївуха
память отшібає т, а от віна, еслї і сва
лїш ся, то на четвереньках ізволь до-
мой ползать, потому што іолова от ві-
на, хотя і слаба. но ф҃ункціонїрует...
Тра - ля - ля! тра - ля - ля! (Пішов).

Сцена освѣчуєть ся полудям пожежи.

ЯВА 6.

Петко.

Петко (вбігає збентежений). Що вони
роблять, що вони роблять? Вже горить
О, прокляті злодії! (Стука в каварню Абрама)
Вставайте! чуєте! вставайте! (Стукає в
свою хату). Тату, тату! Вставайте мерщїй
На базарі погром! Бють і грабують!
жидів і россїян!

ЯВА 7.

Петко, Абрам і Малка.

Абрам. Що таке? Де цє горить?

Петко. На базарі, там ваших бють

Абрам. Що наших?!...

Малка. Турки прийшли?

Петко. Ні, соромно сказати. Наші Болгари п'яні. Не знаю, хто їх нацькував. А ви поки що мерщій несіть до нас у хату своє збіжжя. бо п'яні Іроди ще й може сюди придуть. Та й самі у нас пересидьте. поки втихомирить ся...

Абрам. Я нікуди не ховатимусь і нічого не ховатиму. Нехай б'ють, нехай грабують. Нехай забирають усе те, що здобув кривавицею. Мій дід і батько жили в цьому селі і я прожив в йому сімдесят років і ми не ховались. За що мене грабувати і що є у мене за для грабунку? Хиба нещасне шмаття? Нехай йдуть і п'ють з мене кров! Єдинний мій син там б'єть ся з Турками за них усіх, то хиба у них здійметь ся рука на мене старого?

Петко. Що ж робити? У п'яного чужий розум і хтось їх нацькував.

ЯВА 8.

Ті ж, Станко, Петрія, Івасьо і Радоя.

Станко. Що трапилось?

Абрам. Наших бють. І хто ж, свої болгари.

Станко. Що? Ні, ні! Не може бути! Це брехня!

Петко. Ні, тату, правда. Нацьковані.

Станко. Чого ж полковник, Сафар, дивить ся? Це ж його діло втихомирити.

Петко. А киньте ви його. Ходім, тату, сюди мерщій. Вас всі поважають і може послухають.

Петрія. Куди йти і чого? Вам яке діло? Хочете, що б вам там голови порозбивали.

Станко. Ходім, вони послухають мене.

Петко. А йдіть до нас у хату.

Абрам. Я нікуди не піду з своєї хати.

Станко. Та чого там. Вони сюди не прийдуть. Ходім же сину. (Пішли.)

Абрам. Ходім, доцю, в хату.

Радоя. Малко, я до вас піду і з вами буду.

Петрія. Не сьмій мені! Чуєш, не сьмій!

Малка. Спасибі сестричко! Золота у тебе душа; Ходім, тату! (Пішли у хату).

Петрія. Золота, золота! От, як вибють з тебе твою жидівську душу, то знатимеш!

Радоя. І не гріх, і не сором вам мамо, отаке казати?

Петрія. Мовчи мені, розумна! По батьковій стежці йдеш! Вони мене з сиром розрізнили.

Радоя. Він сам...

Петрія. Мовчи, не сердь мене! Ідїть в хату.

Івась. Душогуби люди, душогуби!
(Пішли у хату. Яку хвилину на сцені пусто.)

ЯВА 9.

Арсен. за ним Болгари. Вони п'яні і з дрючками.

Арсен. Ще ось ціх перехрестимо.

Болгарин 1. А хриstopродавці!

Болгарин 2. А ну - мо почнемо!

Арсен. Чого зупинились? Ану хто, починай!

Де хто. Починай ти! Ти сьмілійший за нас!

Болгарин 3. А по мойому, так Абрама, нема за що бити і грабувати. Він тут давно живе.

Арсен. Як то нема за що! Він жид! А жиди нас Болгар посварили з нашими Турками. Через них на нас Турок напосїв.

ЯВА 10.

Ті ж, Петрія, Радоя і Іваєв.

Петрія. Арсене, схамени ся! Що ти робиш? (бере його за руку).

Арсен. Пустіть, не ваше діло! Я знаю, що роблю.

Петрія. Нехай другі роблять, тільки не ти!

Радоя. Братнику, Арсене, схамени ся! Не роби цього!

Івась. Подлий ти, душогуб! Чуєш, ти подлий!

Арсен. Мовчи, щеня сліпе!

Івась. Ти сліпійший за мене, бо не знаєш, що ти робиш.

Петрія. Я твоя мати. я тобі не в-лю.

ЯВА 11.

Ті ж, Станко і Петко.

Станко. А, це ти тут Іроде, вер-
ховодиш? (Виходив у Болгарина сокиру, кинувся
на Арсена). Так, ось же тобі край! (Петко
диржує).

Петрія. Він син тобі!

Радоя. Тату, тату!

Станко. Не син він мені, а ворог
лютий! Нема, нема у мене такого сина!

Арсен. А у мене такого батька!

Станко. Будь проклятий ти землею і небом.

ЯВА 12.

Ті ж Сафар і нукеря.

Сафар. Гей, чого зібрались? Розходьтесь!

Арсен. Проклинайте, проклинайте! Які страшні заші проклони! Ха ха ха! Ви краще віддали б ефенді зброю.

Сафар. Зброю? А ну, де вона?

Арсен. Я покажу вам схованку.

Петрія. Що я чую? (На вклішках перед Арсеном). Сину, сину, не тоги батька, пожалій нас усіх. Ніхто не знайде де схована зброя, окрім тебе ніхто не знає.. Не губи нас сину! Цього ж сьвіт ще не чув, що ти замислив. Зглянься, зглянься сину! (ридає)-

Сафар (до Радоя). Дивись, це ще в моїй волі. Згоджуєшся на що я казав?

Радоя. Ні, ні! Ніколи в сьвіті!

Арсен (до матери). Я вже сказав, і не просіть. Я не повинен виховувати

бунтарів.

Сафар (до Радоя). Ні, кажеш?

Радоя. Ні!

Сафар (до нукерів на Станку). Він арештований. (до Арсена). Ходім, покажеш зброю.

Арсен. Вона в садку йдуть до перелазу'.

Петрія. (Підвелась) А! так не син же ти й мені! І я тебе проклинаю, прокли... (пада).

Івась. Клянїть його, клянїть!

(Петко і Радоя понесли Петрію в хату).

ЯВА 13.

Ті ж, Абрам і Малка.

Абрам. Чого ж ви зупинились і до краю не били? Знайте, що я вас не бою ся. Нічим не злякаєте. Вбєте нікчемне тіло, а душа зістанеть ся живою! Кого ви слухали? Хиба ми з вами не в одному ярмі? Хрещені, хрещені!

ЯВА 14.

Ті ж, Сафар і Арсен

Сафар (показує на ящик з зброєю до Станка). Це твоє?

Станко. Моє, тільки моє! (До Арсена.) Юдо! Юдо!

Абрам. Дякую тебе Боже, що ти не дав мені такого сина!

Сафар. А на що тобі ця зброя? Кому хотів ти її роздавати?

Станко. Поріжте моє тіло на шматки і то я не скажу! Старий Станко не продасть своїх друзів.

Сафар. Ми допитаємо ся.

Станко. Коли почну я слабувати від мук, то вирву свій язик, що б не сказати слова.

Сафар. Ведіть його!

Станко. Я й сам піду за вами. А коли пристану то син мій рідний до катування батька поведе. (Пішли нукери, Станко, Сафар і Арсен.)

Абрам Що бачите тепер кого ви слухали? І вам не сором, що той, хто батька рідного продав, усіма вами керував

Всі. Прости нас, каємось.

ЯВА 15.

Ті ж і Ісак.

Болгарин 1. Дивіть ся братця, це Ісак

Болгарин 2. Видко, що по́ував в турецьких руках.

Ісак (на костурі, змучений. У його нема однієї руки і ока). Здрастуйте, люди добрі. (По бачивши збіжжя, окаменів.)

Абрам. Ісак, Ісак! (кидаєсь до нього). Сину мій, тебе пізнати не можна! А де ж твоя рука, де око? Віддав за рідний край... Дивись же, сину мій, що маєш ти за це! Батька твого і твою сестру хотіли вбити... Збіжжя пошматували...

Ісак. Хто ж це?

Абрам. Свої добрі люди, сину.

Ісак. А-а, свої! О, краще б мене там доби́ли!

ЯВА 16.

Міхо *вбігає*. Брати мої, я з радісною звісткою прибув до вас!

Всі. З якою?

Міхо. Марко швидко буде тут!

Завіса.

ДІЯ ТРЕТА.

Обстановка як в 1. і 2. дії.

ЯВА 1.

Петко і Петрія.

Петрія. Оце сьогодні, сину, вони вже виїздять і покидають нас. Жальмент бере за них, неначе рідних гублю.

Петко. А раніш, мам, ви ненавиділи їх. Казали, такі, сякі жида.

Петрія. Не нагадуй сину, бо соромно мені тепер за те. Дурна була я і сліпа. З однієї настерливости я не хотіла приймати до серця сьвятої, правди вої мови. А ось тепер, я усї ті слова, що казали твій татусь і Марко, я ті слова пригадую і болячо мені стає. Зовсім не та я стала. Почалà роздивлять ся, та й сам ворог лютий розкрив мені очи своєю неправдою злою. (Пішли у хату)

ЯВА 2.

Абрам і Малка.

Абрам. Ну, тепер хоч і прощатись. прощатись... Прощай краю любий, не побачу вже я тебе ніколи. Прощай батьківська хатино . Ох, донечко, донечко, тяжко мені з оцим всім прощатись .

Малка. Та годі вам! Знайшли за чим жалкувати

Абрам. Тут покидаю я все любє, дороге, могили батьків моїх і дїтий... Покидаю ще зовсім сьвіжу могилу - брата твого Ісака... Тут я знав і лихо і щасття, котрі привязали мене до цього місця... Е, та хиба ти мене зрозумієш? Ви, нові люди, вам нічого не шкода, ви все чогось нового, непевного шукаєте і бажаєте. А чи буде що путнього з того нового непевного? Може, як би ви, молоді, нові люди не були такими розумними, то й не було б цього, що зараз коїть ся.

Малка. Ось незабаром край наш буде вітним. Народ почав вже прои дати ся після тяжкого і довгого сну!

Абрам. Е, де там! Двоє кричить а десятеро мовчить та думають: кри чить, кричить, може що викричите, то й нам буде добре, а як що наивчавуєте лише на свою голову, то у нас не болі тиме. Я раніш теж вірив, а тепер бачу, що не варт... Он Арсен продав батьва рідного і тепер нувером у султана.

Малка. Що Арсен? Темна си та. А сьвітлій мрії завсїгди приходить ся бо ротись з чорною силою і нарешті сьвітла поборе! Як би засн · було у мене, я не поїхалаб звідсїль, а вв купі з усіми боро ла сяб за волю! Вірте, що ось-ось швид ко настане ясна і сьвітла будучність.

Абрам. А хоч би мені одним оком глянути на те, що буде колись.. Ні, я довго не проживу на отій далекій і чу жій країні, вмру від суму за своєю кра їною.. Споглянь донечко, чи є де кра ща сторона від цієї? Маріца, гори, зе-

лені садки... Нема кращі ї, нена. Як я там житиму, не знаю... а тут я звик, що ранку бачити, як з затієї гори сонечко сходить і в вечері сїдає за тим тихим гаєм... А там на чужині, може не так сонце сходить і не так сьвітить. Коли б ще в дорозі я не вмер від суму і журби

Малка От біда мені з вами, як з малою дитиною! На що було турбувати дядька Арона, що б він гроші з закордону на подорож нам пересилав? Самим же вам закортіло їхати з відціль.

Абрам. Та я такий, що хоч бий не їхати, так бою ся за тебе... Не втерпівши ти і кинеш ся на таке діло як Ісак і загинеш. Страшно подумати, що останню мою потїху відніматимуть у мене Турки... Ні, ні! Їдемо, поки ще Болгарію вогнем не обхопило. Вже і наше збіжжя повезли і через три дні ми будемо в Ямполі, а там на кораблі... (Витяг з кишені торбиньочку). Було б ще оцю торбиньочку покласти в скриню.

Малка. А що там? (дивить ся . Земля? Хе - ха - ха!

Абрам. Не сьмій ся, донечко! Як я умру то покладеш її зі мною. Нові, нові люди, вам і сьвяте нудним здаеть ся...

ЯВА 3.

Ті ж, Петрія і Петко

Абрам (до Петрії). Прощавай старенька, може вже і не побачимо ся. Не згадуй лихом, прости, вибач, коли чим скривдив, бо не мало ми в купі прожили.

Петрія. Ні, ні! Мене прости, я винна була де в чому.

Абрам. Хай вам Бог простить, усі ми люди і усі ми помиляємо ся. А коли може твій чолокік повернеть ся з неволї, то вклони ся йому від мене і скажи, що я його не забуду, доки не вмру.

Петрія. Хто зна, чи повернеть ся він.. У мене нема на це й надії... Мо-

же його давно вже закатували.

Абрам. Що ж така година. Петко будь ласка, піди до сусіда Мілло, скажи йому, хай запрягає А ти. до ечко, піди пошукай Радою і Івася, треба ж попращатись.

Петрія. Вона в садку, збирає виноград Там і Івасьо біля неї. Малка пішла в садок).

Абрам. Ти, стара, наглядай за дочкою, бо вона щось дуже весела стала і замість того, що б ховати ся від очий полковника Сафара, сама йому на очі ліє. Я вчора бачив, як вона з опівночи розмовляла і реготалась, а як він йшов до дому, то вона ще й квітку з віночка йому подарувала. Ми з Малкою всьо бачили, ніч була сьвітла мов день. Віриш, стара, мені боляче було дивити ся на те... Гляди, що б вона не пішла по одній стежці за Арсеном.

Петрія. Ні, ні! Не повинно цього бути... Та я краще задушу її! Це щось не так. я сама з нею побалакаю, мені

не вірить ся.

Абрам. Ось, слухай, я скажу об чім у них була балачка. Він каже її...

Петрія. Ось вона сюди йде з Малкою, ходім у хату, розкажеш. (Пішли).

ЯВА 4.

Радоя, Малка і Івасьо.

Малка. Залиши, сестро, свої погані думки. Це, що ти робиш не до лиця тобі, та й соромно Болгарці з поганим Турком, з ворогом вологсдигтєсь. Ти памятаєш, що раніш казала; а тепер робиш, що не слід. Ти стала крити-сь від мене, чого не було раніш. Щейно ти щось лихе замислила. Одумай ся. сестро моя, покинь. (В продовж розмови Радоя і Малки Івасьо грає сумну мєльодию).

Радоя (замислена). Про те, що я замислила, ще й сама поки бою ся думати, а на що не путне, не здатна, вірмені.

Малка. Я вірю своїм очам. Я вночі бачила з ким ти розмову вела. Ти

щось оці останні години весела стала. (Цілує її). Признай ся мені, скажи, що ти замислила?

Радоя. Ні, не прось. Я ще сама не знаю, чи стане в мене сили на таке діло .. Знаєш сестро, об чім я іноді думаю? Думаю, що от деякі люди працюють на користь усьому мірови, а ти живеш, хто зна за-для чого... і так тобі серце стисне! От знову мислиш, а я хиба не здатна на що небудь путъне? Коли ж знову иньші думки тебе обгорнуть що ще молода, хочеть ся жити, хочеть ся щастя, власного щастя! і зостаєш ся ні в сих ні в тих.

Радоя. Ти ж знаєш, як раніш жила наша сімя. Жили ми гарно, чи погано, а жили... Були у нас свої радощі, свої думки, свій клопіт і свій смуток, і нам здавало ся що окрім цього всього нічого більше не треба.

Малка. Так воно й було.

Радоя. Коли ж ось як з неба, звід

кільсь з'являєть ся людина, теж з своїми ділами і клопотом не власним. а загальним і розкриває очи нам усім.

Малка. Це ти про Марка?

Радоя. Про його ж Я серцем тоді почула, що тільки його я й ждала, що він потрібний і мені, і всім! А потім прийшло й кохання, котре я взяла з радістю, з дякою!.. Кохання, кажуть, раз на віку буває. раз, як і смерть. І ось тепер ти розміркуй, чи можу я його забути і змінити на кого иньшого? А те, що я жартую з полковником, то це мені потрібно, а на-що потрібно, не питай

Малка. Прости мене, що думала про тебе я лихе.

ЯВА 5.

Ті ж, Петко, потім Петрія і Абрам.

Петко. Вже коний запрягли.

Малка (в двері). Таточку! їхати час!

Абрам. Я вже йду. Зараз доню поїдемо. (До Петрії). Ну, прощавай старенька ще раз. (Цілують ся).

Петрія. Щасливо!

Абрам. Прощай, Івасьо! прощай Радою, та будь батьковою дочкою, а лихе покинь.

Радоя. Ще й ви думаете? Ха-ха ха!

Абрам. Брони Боже від всього лихого. Бувай здоровий, Петко.

Петко. Я проведу вас до околиці.

Абрам. Ну й добре! (Малка цілує Радою і витирає сльози.) Ходімо доню.

Петрія. Я теж вас проведу. А ти Радою; побудь тут, пожди мене, я зараз. (Пішли).

Радоя. Як мало люди один другого знають... Кажуть на мене: „весела ти стала!“ А тут що день, то й важче дихати. Як сонечко сходить, то й нове лихо з собою несе, з кожною росою вечірньою нові і нові сльози прибувають; і немов плаче усе живе, ціми ледви чутними, боязькими сльозами. А ти Івасьо, замислив ся, чи спиш?

Івась. Ні, я не сплю. Це я думаю

про те, що ось сьогодні я був у діда на пасіці і чув як у вулику пчоли гудуть, так збентежено гудуть. Дідусь казав, що то у них війна йде і що вони женуть з вулика матінку, а вона голосить та стогне отак о: ох! о-ох... Так жалібно стогне... Ось я піду на пасіку, та розпитаю у діда, з чого та війна у них взяла ся. (Пішов).

Радоя. Отак стогне наша Болгарія нещасна.

ЯВА 6.

Радоя і Петрія.

Петрія. Я хочу Радоя побалакати з тобою. (Сідає біля ньої). Хоч мені й не вірить ся, що б ти була здатна на таке, але люди кажуть... Мало хиба мені сорому за Арсена? А ще й ти на таке... Дивись дочко, краще по правді усе мені скажи. Не то, я тебе проклену! Своїми руками вдавлю, що б ти й світу не паскудила! Батько твій може згинув, а ти з його ворогом жартуєш, та

любезно поводиш ся. Одна думка про не ніж острый в серце. Змилуй ся дочко! Пожалій мене стару, нещасну... Я й так лихом пририта, не добивай хоч ти вже мене до краю.

Радоя (чудно усміхнувши ся). Заспокійтесь, мамо! Нема у мене ніякої лихої думки. Присягаю ся Богом! Вірте, що я перед вами ніколи в нічім не крила ся. Ви ж знаєте мене.

Петрія. Добре, доцю, я вірю тобі... А все ж скажи мені, чого ти з ним так любезно поводила ся?

Радоя. Мамо, мамо! Старі ви, розумні, а цього не розумієте. Та коли б я від того звіря ховала ся, то що було б гарного? Коли вже він побачив мене і я на своє лихо вподобала ся йому, то хиба б він оце так і покинув мене? Заміжні жінки не минали його рук, а то я, дівчина, та ще з'ославленої бунтарської сімї?... Ну, що йому, схотів і зараз би забрав мене до себе, — і я б мусіла терпіти усе життя, знесилена, о-

порочена!... А тепер не те... не смашні, не солодкі за - для нього, так дешево добути полюбовниці. Солодка та, що своєю волею йде, по своїй охоті. Но над вільною він орудує, а у вільної сам господар наймитом, рабом робить ся. Сам ждати ме, коли вона йому ласкаво усміхнеть ся, та приголубить його... Полковник Сафар тепер жде мене і жда тиме, і нікому не дозволить до мене пальцем доторкнутись, сам від себе мене стереже! ха - ха - ха! Небалакала б я з ним жартуючи, не дивилась б на нього ласкаво та давно б мені бути в його гаремі або в Марині. А тепер ви самі бачите, що я ще вільна і на волі блукаючи, можу своє замислене діло, як слід розміркувати (встала).

Петрія. Правла донечко, розумна у тебе головка... А може б ти за цю годину переховала ся б. Хочеш, Петко тебе в Тирново до тітки одвезе? Це ж можна.

Радоя. Можна то можна, тільки вам усім погано буде від нього за це, тай душа моя пїєї хованки не зможе перенести. Бігти і ховати ся, це всяка зможе, а не така тепер година; тепер треба не ховати ся від загальної біди, а треба стати сміло супроти ньої!... Не свою шию під ножа класти, а самій вхопитись зубами в ворожу горлянку! От що! (Коли Радоя промовляє ці слова, то Петрія підіймає ся і захоплена її шалом приймає визиваючу позу). Ось, нехай і Сафар, сподіває ся від мене такої ласки! Ха - ха - ха!

Петрія. (Ледви чутно). І діждеть ся!

Радоя. О, діждеть ся, діждеть ся.

ЯВА 7.

Ті ж і Петко

Петко Вже поїхали. Старий Абрам плаче мов дитина. З кожним кущиком привітаючись прощаєть ся. А оце йдучи я надумав мамо йти в гори, там вже наші бють ся з ворогами, там потрібні мої руки, а тут сидіти сором,

но, Марко щось забарив ся і гасла не несе...

Петрія. Іди синку, я сама хотіла це тобі сказати. Іди і спокутуй гріх свого брата проклятого. Іди благословляю тебе сину. Ну, ходім, я зберу тебе в дорозу і в ночі рушиш. (До Радю). Ох, доню! краще було б, як би й ти була хлопцем на сьвіт народила ся (Пішли в хату).

Радю. Не бійтесь за мене, стану і я в пригоді. Я тільки сподіваю ся, коли мій час настане! (Глянула у бік). Але що воно за дідуган йде?

ЯВА 8.

Радю і Марко.

Марко. (Одягнений дідом з сивою бородою) Радю! Пізнаєш?

Радю. Марко?! Коханий мій! Це ти? Ти мій пожаданий! (Обніма його і цілує).

Марко. Я, моє сонечко, я! Радієш, що бачиш?

Радю. Радю, без краю радю! Як

мені не радіти, що бачу свого милого, свого вчителя любого. . А це ти добре зробив, що дідом олягнув ся, бо тебе тут довго шукали. Ну, ходім же в хату. Ти на довго до нас?

Марко Ні, Радою, не на довго. Сьогодні зберу усю молодь і рушимо в гори. Там вже йде війна... Щось довго нема хлопців.

Радоя. За татка чув?

Марко. Татко твій вмер.

Радоя. Як?!.. Вмер?!..

Марко. Вмер, як слід борцеві. Турки його четвертували.

Радоя. А-а! Ох, яку ж ти сумну і тяжку звістку приніс! Не кажи матері, Бога ради не кажи. Вона галас підніме.

Марко. Ні, ні. Хиба я не знаю.

ЯВА 9.

Ті ж і Іван Іванович.

ІВАНОВИЧ (цяненський співав). Копер-

нік цілий век труділ ся, штоби докazać землевращеніє. Заčem он п'яний не напіл ся. Понімаєте лі ви респекрасная девіца і ви почитенейшій патріархальний старец, што значіт землевращеніє? Я вот допіл ся до него і смєло утверждаю, што Копернік і Галілей билі прави в своїх законах, о двіженії небесних тел. А я всьо такі как не шю, а чувствую, што я рождѣон для турєшка во кола, і лі для віселіци. (Плаче). Я віселіци і кола не перенєсу ... Я очень слабово телосложенія, у меня по утрам все внутрєнтості ноют, хаос в голове і дрожаніє в ногах... а всьо через політїку.

ЯВА 10.

Ті ж, Андро, Семко і другі парубки.

Андро. Здоров будь, друже наш!
(Цілує Марка).

Семко. Здоров, Марко! (Усі цілуются з Марком).

Іванович. О, Боже мой! Это Марк?! Час от часу не легче! І хмель

с мене соскочіл. Вот тепер поднімет ся
здесь дело. Ех, не уїті мене от судьби!
(До Марка) Здрастуйте іосподїн Марк!
Позвольте і мене с вами облобизат ся.
(Цілюють ся).

Марко. Так брати мої, сьогоня
ж збірайте ся всі по той бік Маріци, в
лісі, а потім в ночи рушимо в гори.

Іванович. Позвольте і мене с вами
уйті.

Андро. Чого? Що б ви там вмерли
з переляку?

Іванович. Кто, я? Ошїбаєтесь!
Во мене іноіда бивает столько храбрості,
што я не знаю даже куда с ней деват ся
і в те мінуты я нічево не боюсь.

Семко. А за верству починаєте
кланяти ся полковникови.

Іванович. Вежлівость тово тре-
буєт, к тому же он мой патрон. А разве
мало я вам іоворіл зажігательних речей?

Андро. Тільки на лихо ніхто їх
не розумів.

Іванович. Напрасно. Я всеіда бил і буду передовим человеком.

Семко. Як то передовим? Поперед всіх утікати - мете, як що трапить ся лихе! (Всі сьміють ся).

Іванович. Я? Нікогда! Сейчас я вам докажу, што нічево не боюсь (до Андра). На подержі товарищ зонтик і шляпу. (Той взяв). Я вам докажу, што я теперь не трус. (Стає на ослін). Вставай угнетьонний болгарській народ. Поднімі знамя боротьби...

Семко. Брати! Сюди полковник йде!

Іванович. Ах, Боже мой! Пропал я, поїб. (Утігає через тин)

Марко. Розійдемось брати. Оповістїть всіх наших.

Андро. Полковник ще далеко. А передовий наш втік і покинув своє збіжжя (Зонтик поставив біля тину, а бриль повісив на кілок). Він ще прийде за ними, коли не вмер з переляку. (Всі розходять ся крім Марка і Радої).

Марко. (Замислено). Завтра ми будемо в горах бити ся з ворогами

Радоя. Завтра.... Марко, скажи мені, чи хотів би, що б ми з тобою завжди були в купі?

Марко. Ти ще питаєш? Я собі щасття не хотів би? Я так мало його бачив за все своє життя. Але тепер про своє власне щасття і думати не слід.

Радоя. Правда, правда! Я так собі сказала, що б заспокоїти себе за тебе... А так хотілось щасття, бажало ся з тобою бути в купі...

Марко. Ще може будемо...

Радоя. Ні, ні! А може... Ходім в хату бо йде сюди той лютий звір, законаний в мене. Я потім вийду з хати і спровадю його з відціль. О, як би ти знав, як я ненавижу його! (Пшли в хату).

ЯВА 11.

Іван Іванович.

Іванович (зхвильований). Іде же мой зонтік? Зонтік і шляпа? Уви, нет! Ка-

кое магіческое слово для мене: „Полковник”, при одном єво імені мене покидаєт моя храбрость. Ну, здруї би он увідел здесь мою шляпу і зонтік? Я єто во только і боял ся. Хорошо што їх унеслі. (Глянув). Вот уже блізько он... Спасат ся бєіством поздно. Как же я буду кланят ся єму без шляпи? А єслі спросіт почему я здесь? Скажу, што я прішол сюда подишатъ вольним воздухом.. Нет, нет! Нельзя іоворіть вольним а просто воздухом... как у меня начінаєт ся проклятое дрожаніє в ногах . Он увідел меня... (кланяєть ся). Пусть Аллах повесіт тебѧ... В єво прісутствіі меня покидаєт прісутствіє духа і я начінаю іоворіть вздор. Нет, я буду храбр на єтот раз... я іностранец... как он медлєнно ідьот... А с каждым єво шаіом у меня начінаєт ся што то в родє Вітовой пляскі. Сейчас я не в состояннї бил би даже бежать. (Кланяєть ся

ЯВА 12.

Іван Іванович, Сафар і Юсуп.

Іванович. Пусть храніт Аллах славново єфенді Сафара і пошльот на єво іолову все благополучія.

Сафар. Дякую. Чого це вас так трусе?

Іванович. Ліхорадочное состоянїє духа і сільнейшій кашель. (Силкуєть ся кашляти)

Сафар. Це погано. (Шуткуючи . А чо го це ви тут? Чи не закохали ся? Глядїть мені!

Іванович. Я совершенно здєсь не прічом... Я рєч шутя іоворіл... как іностранец... любопитно.

Сафар. Знаю, хочете відбити у ме не мою гурію. Стережіть ся! Ха - ха - ха ! Знаю я вас.

Іванович. Он знаєт уже всьо! (До його). Конєшно, как іностранец, я дол-

жен держат ся нейтральною пачви. Но знаєте екзальтація, прішол сюда старік, (на бік). што я сказал? ..

Сафар. Ні, тут щось є, щось він тут бачив. (До Івановича). Ви тут були?

Іванович. Нєт, т. є. да бил, бил! (на бік). Поібаю!

Сафар. Кого ви тут бачили?

Іванович. Пріроду, реку.. іори.

Сафар. І бачили якогось цікавого старого чоловіка Який він?

Іванович. В преклонном возрастє, хоть і молод... Молод душой... с седимі волосамі...

Сафар. Чорт батька зна, що за нісенітниця! Він тут, в хаті?

Іванович. Да здєсь! Што ви меня мучіте? Я іностранец! Ну, повсьєте меня, посадіте на кол! Больше я вам ні слова не скажу Я не желаю больше бить трусом іх предателем! Не хочу бить у вас переводчіком, іщіте ви себе другово толмача! Я покідаю вашу Турцію!

(побачив шляпу). О, проклятая предатель-
ніца! (топче її ногами. До свіданія! (швидко
пішов.)

Сафар. Що це він збожеволів з пе-
реляку? Ні, тут щось є в цьому бунтар-
ському гнізді. Як би я не кохав її, то
вже б давно оцю сімю всю перевішав..
А, догадуюсь! так, так .. Це певно ста-
рий Станко як небудь втік з острога!
Ну, що вона тепер скаже? Не хочу си-
лою її я брати, нехай вона по своїй во-
лі піде в мій гарем. Єго я зараз не візь-
му, а тільки налякаю її цім... знайшов
куди утікати, старий дурень. Чого ж
це довго так її нема?

ЯВА 13.

Ті ж і Радоя.

Радоя. Здорові будьте!

Сафар. Здорова моє серце. Що мо-
же пройдемо ся до річки і там трохи по-
сидимо? Ходімо, сьвіте мій!

Радоя. Я ж вам не раз казала, що
від своєї хати і на ступінь з вами не пі-

ду.

Сафар. Ти все мене боїш ся... Та в тебе, здається, сьогодні хтось гостює.

Радоя. Гостює?... Ні... нема нікого окрім своїх рідних.

Сафар. Та рідний же, рідний. Не крий ся. Я вже знаю, що то твій батько з неволі втік...

Радоя. Батько? Еге ж, він втік... Але я певна, що за для мене ви не займете його! Чи правда? Хоч на сьогодні не займайте! Ви зробите увагу за для мене і я тоді запевнюсь, що ви кохаєте мене й сама вас кохаю палко, горяче!

Сафар. Твоя мова пянить мене! І ти сьогодні прийдеш в мій гарем?

Радоя. В гарем? Ні, ні!

Сафар. Граєш ся ти зі мною! Коли не згодиш ся, то звелю Юсуппі, що б він за нукерами пішов і тоді ти прощай ся з батьком! Ну, згодна?

Радоя. А-а! Згодна! В ночі сьогодні...

Сафар. Присягнись, що додержиш слово.

Радоя. Присягаюсь Богом!

Сафар. Дивись же сьвіте мій, тебе чекають розкоші, убрання дороге і палке моє кохання. Тебе Юсуп мій ждатиме там біля греблі і проведе. Гайда Юсуп. (Пішли)

Радоя. Прийду, прийду! і напою тебе палкими любощами, яких ще з роду ти не пив! Ха - ха - ха!...

ЯВА 14.

Радоя і Петрія.

Петрія. Чого ти донечко регочеш? А оченята, як блищать!

Радоя. Мамо, сьогодні час мій настає!

Петрія. Що трапилось?

Радоя. А поки ще нічого! (Стукає в двері). Марко! йди сюди! Тут вже нема нікого. Ох, як же, мамо, весело мені! Радійте й ви, мамо, зі мною!

Петрія. Що це з тобою, донечко, моя?...

Радоя. Мамо моя! Дали ви мені вроду: чорні брови, карі очі, і ця жіноча врода, велику силу має. Ось зараз я сама запевнилась в тому! Тільки иньшому на щастя цяя врода, а иньшому на лихо, на погибель.

ЯВА 15.

Ті ж, Марко і Петко.

Радоя. Марко! (бере його за руку).

Ось, хто мені було судив ся, та доля зла інак перекрутила! Давай же я надивлю ся на тебе, Марко! Дружина моя не сужена, брате мій!... Мамо, брате! Дивіть ся, який він гарний, мій Марко, на вроду гарний, на голову розумний, душею щирий, а цькують його злі кати! Всіх нас цькують! А, геть це все сумне! Веселощів мені, веселощів! Ха-ха-ха!...

Марко. Що з тобою, Радоя?

Радоя. Весело мені що тебе бачу, що ти біля мене! На, цілуй мене! Чого соромиш ся? Хиба поцілунки гидкі! Ці-

луй мене. (Той цілує). Не так, а так, о!
Дужче, дужче!

Петрія. Доню, схаменись!

Радоя. А, мамочко, це все моє щасття, перше і останнє... Марко і ти брате, йдіть сьогодні звіцціль, сьогодні ж, бо буде погано. Не забувай, брате, за наша Матусю - Сиротину, за чаєчку, що розгубила чаєняток.

ЯВА 16.

Ті ж і Івасьо.

Радоя. Івасику, моє серце! мій калічка любий! Чого ти такий замислений?

Івась. Чогось серце нудьгує... Коли б ти почула, як матінка у вулику голосить та стогне...

Радоя. Стогне?.. Сердешна... А ви мамо, не голосити-мете? Не треба, не голосіть, і не стогніть... Ось сядьте бо, мамочко, на ослоні, (та сіла). а я до вас прихилю ся, покладу свою головоньку до вас на коліна, як колись малою. (Стає на коліна і кладе голову до матери на коліна). Чому я досі не маненька? Як би я ма-

лою була, то нікому б не потрібна зда-
ла ся, а то... (схоплюєть ся). Мамо моя!
нене моя! Ой, гидкий же він, страш-
ний, осоружний. Ой, що ж воно буде зі
мною? (Ридає).

Петрія. Заспокійся, дитино моя!

Марко. Заспокійся, Радо моя!
(Стає біля ньої на коліна).

Івась. (замислено). А сердешна ма-
тінка голосить у вулику, та стогне....
ох... о-ох!..

З а в і с а.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Праворуч будинок Сафара обгорожений валом, бра-
ма, біля брами лежить дерев'яний брус. Ліворуч тин
проходить від рампи в глибину сцени, за тином гиясте
дерево, під деревом камінь: Середина сцени вулиця: В
глибині сцени село: Коли підіймаєть ся завіса, то на ка-
мені за тином сидить Петрія, блідна, засмучена, сиві ко-
си розпатлані. Дивить ся в далечінь нерухомо, та наче
щось згадавши, стискає руками гогову і стогне: Біля
ньої сидить Івасьо і плете з троянд вінок: Посеред сце-
ни стоять Матвій і Заптій: Недалеко від тину Марко,
біля нього Андро і Семко і де кілька Болгар:

ЯВА 1.

Петрія, Івась, Марко, Андро, Семко, Матвій і Заптії :

Матвій. Так виходить, що вона це зробила ранком.

Заптії. Де там ранком! В ночі, так що ніхто й не чув. Навіть і Юсупка спав. Вона його в ночі зарізала, та прождала до ранку, а потім, як почало сьвітати, вийшла, а біля воріт її сторожа зупинила. „Постривай, треба спитати, чи дозволив тобі полковник з двору вийти, може ти сама, не спитавшись йдеш. Хиба ще полковник сплять?” сторожа питає, а вона відмовила „спить”

Матвій. Ох, ти Господи! Прямо напасть.

Заптії. Та таким голосом відмовила „сплять”, що аж сторожа здригнула. От один з сторожів придивився і каже їй: „А в чому це у тебе руки”? Роздивилися, а вони в крові! Збудили Юсупку, кинули ся в кімнату до полковника, а він лежить долі в крові, шия перерізана, очи ножем повикулувані.

Марко. Гидкі гадючі очи!

Матвій. Це хто там? Хтось дуже сьміливий. (До гурту): Розходьтесь, люди добрі! розходьтесь! Ну, що ви тут не бачили? Йдіть собі з Богом! (до Заптія): І хто б на неї подумав, така кажуть, смирна дівчина.

Заптія. На погляд смирна. Та вся їхня сімя така, окрім Арсена, що батько, що мати і син старший, Петко, бунтарі...

Марко. Ні, вони люди, зрозуміли люди! Вони почули, що важко жити в турецькому ярмі.

Матвій. Що це ти? Звідкіль ти? Хто ти такий? Га?

Марко. Тобі яке діло? Як я бачу, то тобі того зарізаного зьвіря шкода, а не шкода тієї, що віддала сама себе за нас всіх! Ти думаєш її легко було йти на поругання, котре гірше смерти? Хиба багато знайдеться таких, котрі віддадуть свою честь і життя за нас всіх? По міркуй ти, над цім словом: одна за всіх! Слава їй, довічня слава!...

Андро і Семко. Правда, правда!

Матвій. А, ти ось хто?! Тепер я тебе знаю. Ти жив у Станка Бурмаза! Люди добрі, звяжіть його! Бо його давно вже скрізь шукають і 5 тисяч червінців буде тому, хто його впіймає! Ось звяжіть бо його!...

Андро. А ну спробуй хто звязати!

Семко. Тебе самого не тільки звязати, а треба повісити за такі речі!

Андро. От тобі й на! То це й ви бунтуєте? Ось я знаю, чиї ви! Я покличу до розправи ваших батьків! Вони вам ..

Андро. Мого батька повісили Турки. Поклич його з того сьвіту, я тобі спасибі скажу!

Семко. Мого батька теж повісили, а я з шибениці обірвав ся.

Матвій. Видко, що ви всі троє з шибениці. (Показує на Марка). Це він позбивав памороки вашим батькам і вам дурням, що ви вже й старшини не почитуєте.

Андро. Кажуть, що у твого батька був син дурень і його звали Матвієм, як і тебе звать.

Матвій. Ой, шкода, що тут мало сторожі зістало ся, а то було б вам.

Семко. Мало сторожі зістало ся, та й та позачиняла ся. Налихотворили з своїм полковником, та тепер боять ся сюди й носа показати! Турки сьмілі то ді, коли їх богато.

Андро. Десятеро на одного.

Матвій. Ой глядїть ви бунтарі, не сердьте мене!

Семко. Бо як ти розсердиш ся, то сядеш і заплачеш.

Андро. Або ще що небудь з персердя зробиш.

Матвій. Та я вас...

Заптій. Покинь сусїдо, бо лихо буде, це такі що ще й набють. Вони все одно що башибузуки! Треба з ними ласкою. Та годї вам юнаки, є за-що сварити ся! (До Марка). Слухай голубчику, йди звідціль, не бентеж людей.... Не

сьогодня - завтра прийдуть сюди Турки і нам лихо буде. Тільки тиша та покірність уся наша сила, тільки на покірність в нас і надії зісталось. Йди звідціль голубчику, благаю тебе! За кожде ваше вільне слово, де в кого з нас голови не буде на в'язах. У нас тут і кущі, і тини, навіть кожда билинка, мають язик і вуха, йди!

Марко. Піду, коли треба буде. Як би ви не на покірність, а краще на що небудь друге надіяли ся, то тоді б всіх нас не душили Турки, як тхір куррий! Самі з'уміли б Турка за горлянку ухопити! (До парубків). Ходімте брати! Прощавайте покірні! Коли вас різатимуть, то ви дужче кричіть, що б було чути до нас в гори! (Де-хто пішов за Марком і парібками, а иньші розійшлись, крім Матвія і Заптія).

Юсуп (з двору). Всіх різать! Всіх вішать! Запалити село! О-о-о! О-о-о!

Заптію. Це Юсупка за Сафаром голосить. Він кажуть, трохи не задавив оту душоубку, насилу відняли.

Матвій. Ой, щось не дарма приходили сюди опі бунтарі. Чує моє серце, що не дарма!

Зап'їй. І мені здається, що вони щось замислили. Ось ходім, я допитаюсь де в кого про них, чого вони приходили. (Пішли).

Івась. Кричали, івалтували і розійшлись. Ось, зараз я доплету віночка. (Прислухується). О, чуєте мамо, наче Радой голос.

Петрія. Ох, ні! це не вона, не Радоя, доня моя єдина, любая.

Івась. Знова ви мамо плачете? І що вам за неволя плакати? Радоя ніколи не вмре... Вона наче зараз біля мене... Я не бачу її від того, що очий не має, а ви через те не бачите її, що вам роса очи заливає... Я все сподіваюся, коли вона скаже: „Івасику мій слієнький, йди до мене". То я тоді підійду до неї і надїну їй віночка на голову. О, хтось сюди прямує.

ЯВА 2.

Ті ж і Марко.

Марко. Ви це тут мамо?

Петрія. Тут сину... Ох!..

Марко. Не журіть ся мамо, може ще сьогодні ви пригортати-мете до свого серця свою доню.

Петрія. Ні, вони її живою не зоставлять, а може вже й не зоставили.

Івась. Чуєте, щось далеко стріляють.

Марко. Це в горах наші. Вже червоніє від крові Маріца.

Петрія. Мабудь прийшов кінець світови. Петка, де ти зоставив?

Марко. Петко не далеко звідпіль в лісі з юнаками. Як довідались ми, що тут таке лихо трапилось, то я зараз дав звістку в гори, що б дали нам допомоги чоловік 10 юнаків. Ми з Петком подали собі слово загинути, а визволити Радою.

Петрія. Визволи донечку мою, хоч тіло її з поганих рук визволи! Ра-

туйте її синки мої любі .. Там далі що буде, то буде; а хоч би мені ще єдиний раз глянути на неї... Ох, заїли її певно вороги прокляті. А вона, голубеня моє, в той вечір, як до вінця убралась, в саме найкраще убрання... Все пригортила мене та цілувала.

Івась. Що ви мамо про Радою? Вона і мене що дня цілувала і голубила.

Марко. Йдіть мамо, поки що до дому, та скажіть сусїдови, що б він запріг коний. Одвеземо Радою в Тирнов, як що визволимо, а нї, то тут поляжемо. Йдіть, а я піду Петкові на зустріч, він вже либонь сюди наближаєть ся.

Петрія. Ходім Івасю! (Пішли).

ЯВА 3.

Матвій, Заптій і дід.

Матвій. А може він збрехав?

Заптій. Нї, нї, він певно зна, що вони прийдуть її визволяти.

Матвій. Ну, що його в сьвітї Божому робити? Хиба вдарити в дзвона

та скаламутити все село? Або сказати сторожі, що б були на поготові?

Заптії. Е, ні, так не приходить ся. Вони тоді ще село підпалять від злости. Та коли ми вже умовили ся ласкою їх просити, то що вже тут иньше думати, як ви сусідо скажете?

Дід. Ласкою краще... Та все одно хоч в 20 дзвонів бий, ніхто на вулицю не вийде. Всі поховали ся певно, хто в льох, а хто в буряни... Один по одному вже всі знають, що тут буде щось не гаразд. Та й сторожа, бачите, позачиняла ся, мабуть теж догадують ся.

Матвій. Що ж будемо сподіватись

Заптії. Хиба соли забули взяти. З хлібом, сілю, краще б.

Дід. Ні, ні! З хлібом зустрічати, це виходить, до себе їх закликати, а ми проситимем, що б вони від нас йшли. Хліба - соли не треба... От діток маленьких було б назбирати, що б дітки плакали і слізоньками їх розжалобили.

Матвій. Поховали ся всі, кажите.

Запті́й. Та хиба діти що небудь розуміють! Як ви їх примусите плакати?

Дід. Еге, аби були тут діти, а то б одного за вуха смикнув, другого за чуба, третьому дав по потилиці, то такий лемент підняли б, що хоч тікай. Сядемо. (Сідають.) О-хо-о-хо! .. жили митихо та покірно, ніяких бунтів не знали... Правда тяжко було, ох як тяжко! А все ж краще чим зараз.

Матві́й. Біда як тяжко. Чого тільки ми далі сподіваємося.

Дід. Анцихриста. Анцихристового пришествія. От, отой юнак Марко, Анцихристови рідний брат... Хиба не він позводив з розуму усю болгарську молодь? А ось і тепер, що нам було через нього? Загубив він сімю Станка Бурмаза, усю сімю...

Запті́й. І от тепер, що буде? Загине і пропаде все наше село. Турки не будуть розбірати потім, хто винуватий чи не винуваний. Всім буде.

Матві́й. О, наче йдуть.

Дід. Господи милостивий! Поможі ти нам їх ублагати.

Заптії. Йдуть. Ач, як зброя при місяци блищить. Зупинили ся, тільки вдое сюди йдуть.

ЯВА 4.

Тіж, Петко і Марко.

Марко. А хто це тут?

Петко (предивившись). А, це свої старі. Здорові були діду.

Дід. Здоров, Петко, здоров!

Петко. Що скажете старі, чого ви тут засіли.

Дід (підводючись). Нам треба, що б ви вислухали нас старих, дурних.

Матвій і Заптії. Просимо вас, вислухайте.

Марко. Ну, кажіть, що вам треба, та мерщій, бо нам нема часу з вами розмову вести.

Дід. Скажіть, куди оце йдете і всіх ведете? На яке діло і що ви замислили: скажіть.

За птій. Зділайте милость! (кляня-
еть ся.)

Марко. Що ж, сказати можна.
Йдемо ми на таке діло, що кожний, хто
в Бога вірує, у кого рука не всохга, хто
себе Болгарином почуває, кому не до-
вподоби ніж біля горлянки, кому не до-
вподоби добро своє кривне Туркам від-
давати, кому честь коштовна, хто свою
жінку для себе має, а не Туркам на по-
тіху, хто рідний край свій шанує, лю-
бить і волі йому бажає, хто сам себе лю-
диною лічить, той повинен за нами йти.

Петко. Йдемо ми з Турками бити
сь.

Матвій. Бийте ся з ними де не-
небудь в горах коли є у вас охота. Всіх
не перебете, другі будуть на їх місце.
Турків більше чим нас. Ви тут накала
мутите та й підете в гори, а все наше
село буде в відповіди.. кожда куля, що
вилетить з нашого ружжя 10 наших го-
лів коштувати-ме, за кожду крапельину
турецької крові, річки нашої потечуть
Нема у вас сили всіх нас захистити від

Турків, то не підводьте ж нас всіх від погибель.

Марко. Є у нас сила та мала, це правда. А чого? того, що всі легкодухи і один другого Туркови продасть. А коли б всі одностійно встали на боротьбу за рідний край, то ніхто б нас не зборов.

Петко. Будемо ми вас захищати, коли ви самі себе захистити не хочете! І вівці, як вовк до гурту підходить і ті зібють ся до купи, ногами обороняються! А ви гірше овець, самі на себе ярма та ножі готуєте!

Зап'їй. Не має в нас сили... тишою, та покірливістю свої голови виховуємо.

Петко. Ач, які добрі! Голови свої виховують Та на - що вам ваші голови здали ся, коли ви як свині в грязюку ховаєте свої голови! Ха - ха - ха! Яке велике добро ваші голови.

Дід (запально). Брехливі твої речі, Петко! Брехливі, кажу! Задля себе ти

на таке діло йдеш, задля себе! Сестру свою йдеш визволяти, та дарма... її вже мабуть нема на світі... коли біля дівчини 10 сторожів, то вона живою не zostanieь ся. Йдїть краще звідкіль прийшли, а нас не займайте, не руште!

Петко. Сказав би я вам щось, дїду, та дуже ви старі! Сестрі, Радої спасибі. Та ножа в руки з'уміла взяти, за себе постояла і за других віддячила, може її і закатували... Всі там будемо.. там і побачимось... Радостніш мені було почути про те що вона вчинила, чим почув би я, що вона живе в цьому будинку, в добрі, роскошах, та по своїй волі. А ви ще й ображаєте.

Заптії. Та то дїдєсь, так собі сказав, не слухайте його. (До Матвія). Преси.

Матвій. Змилуйтесь, не губіть всього села за одну. У нас є діти малі і їх тоді Турки не пошкоднують (кланяєсь).

Марко. А у нас хиба серпя нема? Хиба мені теж не шкода неповинних людей? Я знаю, що опісля робити і ви са

мі побачите і почувте. А тепер йдіть до дому, не бійтесь нічого, вірте, що все буде гаразд і ваші голови цілі зостануться. А ми не звернемо, краще і не просіть.

Дід. Ну, коли так, то Бог з вами, що хочете, робіть... Я хотів як краще, мені все одно вже не багато жити зостається. Прощавайте! (До Матвія і Заптія).
Ходімте, каміння не вгризеш. (Пішли).

Марко. Не будемо часу гаяти. Йди, брате, веди товаришів. (Петко пішов.)
Настав і мій вже час, останній час мого життя... Не страшна смерть, ні, хворе серце в їй знайде забуття, але страшно, що налетять червоні звірі і катувать почнуть... Порвуть на шматте мов тіло, зрубують голову і настромлять на пали і край всему... А ти життя моє, ти там поневіряєшся і над твоїм чистим тілом поназнущаються кати.

ЯВА 5.

Марко і Іван Іванович.

Іванович (ружжем). Здрастуйте,

Марк. На помощ к вам прішел.

Марко. Здрастуйте, але йдїть ви звідцїль, не місце шуткувати тут.

Іванович. Какія уж тут шуткі. Вот ви не знаєте, што трусость єсть род храбрості. Я драт ся з Туркамі прішел. Со смерті ізверга Сафара умер мой страх. Хотя стрелять я не умею, но думаю хотя двух Турок іспуїать, а в слу чає чево буду їх біть ружьом по іолаве. Я тепер смерті не боюсь і храбрості во мне хватїт на целий полк.

Марко (сьміє ся). А бодай вас! і в цю хвилину мене ви розсьмішили.

Іванович. Какой тут смех! Я вер но іоворю. Ви не знаєте, што блаіодаря свому глупому страху, чуть било не видал вас. Я знаєте, чуть не пове сїл ся; но передумал і рещїл інним спо собом заіладїть свою віну. Я отворю вам двер в крепость.

Марко. Що кажете ви?! О, яка це булаб велика нам послуга і допомога. Але, ні, ні! об цїм не можу я вас і про-

сити.

Іванович. Да, я без всякої просьби сослужу. Зайду с той сторони, мене впустять во двор, а там воспользуясь моментом, я отворю вам ету двер і дам сьвістком сїнал. (За кулісами сьпівають).

Шумна Маріца окровавлена,
Плаче вдовця люто рянена.

Марш, марш генерале наш,
Раз, два, три! Марш войніци!

Юнака гірський нам всеводитель,
Спрепарец левський вожд побідитель.

Марш, марш генерале наш і т. д.

Наперед доходим войниці милі,
Дунай до броде, їх сичких сили.

Марш, марш і т. д.

Марко. Спасибі вам за щирість, але я не хочу підводити вас під погібіль

Іванович. А, пустякі! Лучше умереть от пулі, чем страдать от уризеній совесті Не мешайте ви мнс, Марк, і позвольте послужіть доброму і велікому делу і іскупіть свою невольную віну.

Марко. Велика дяка вам! Імя ваше зостанеть ся до віку славним і незабутним серед нещасного болгарського народу.

Іванович. А, што там імя, пустякі. Ну, я поїду, а ви іготовтєсь к бою. До сьвіданія Марк, а может бить і прощайте. (Цілюють ся).

Марко. Хто знає наперед свою долю. (Розходять ся, на кону тиша, потім чутно пошвиет, всі проходять в ворота, баталія .

ЯВА 7.

Марко, потім Петрія і Івась.

Марко. Не піддавайтесь брати мої! не піддавайтесь брати! (побіг в джері)

Петрія (до Івася). Стій тут і нікуди не йди! (Поставила його біля тину. У нїої в руках факел, вона витягає з за пояса пістоля і біжить в двір). Смерть їм! Злої кари, проклятим! Стрільба стихла, чути тільки як брящать шаблі і сцена осьвічує ся полумьями пожежі .

ЯВА 8.

Івась, Радоя, Петрія і Петко.

Петко (несе на руках Радою і кладе долі).

Сестро моя любая!...

Радоя. (Вона в довгій білій сорочці). Вбили вони мене... вбили мамо, мамо, де ти?

Петрія. (У ньї лїва рука перевязана білою хусткою, на хустці видно кров). Тут, донечко моя, тут я, голубеня моє! (Стогне, рве на собі коси). О-ох! О-о-о! Доцю моя! серце моє!

Радоя. Вбили мене, вбили!...

Івась. Ти прийшла? Це я Івасьо! На тобі віночка на голову, я сам сплїв.

Петко. Спасибі сестро! Моли ся на тїм сьвітї за нещасну нашу Болгарію.

ЯВА 9.

Тїж і Іван Іванович.

Іванович (вискакує з двору). Ура! Полнейшая победа!.. А я как, будто би слегка контужен в ірудь... Што то к іорлу подступаєт... Да нежелї я серйозно ранен?.. Пустякі... (Хитаєть ся на ногах і і выпускає ружьо, воно пада). Да, неужелї смерть?... Нет, нет!.. какая боль в ірудї... Пустякі... нет, нет!.. (пада). Спета

МОЯ ПЕСНЯ... КОНЕЦ. (Підводить ся сієги). Да
здравствуєт Болгарія і свобо... (пада і
вмирав).

ЯВА 10.

Ті ж, Марко і де кілька юнаків.

Марко. Скінчило ся... Чи всі ж
наші? Ні, не всі... А де ж останні? (сум-
но). Полягли.

ЯВА 11.

Ті ж і юнак.

Юнак (вибігає з правого боку). Марко!
Марко! Сюди наближають ся Турки!
Я двох коний загнав, поки добіг.

Марко. Богато їх? З якого краю?

Юнак. Сотні три. Ідуть з Шумлі.

Марко. Далеко ще вони?

Юнак. Верстви дві.

Марко (до юнаків). Спасибі вам бра-
ти, за щирю допомогу. Ідїть, поспішай-
те в гори і не згадуйте мене лихом. (ю-
наки розходяться). Мерщій поспішайте!...
(до Петка). Ти теж брате, бери на руки
сестру, сїдай на коний і їдь в Тирнов,

туди ще можна проїхати.

Петко. Їдемо в купі з тобою.

Марко. Мені не можна.

Петко. Я те ж зостану ся біля тебе.

Марко. Ні. ні! Ти ж знаєш, що буде селянам, коли я піду з відпіль. А моя голова дорого коштує, то Туркиньою втішуть ся і нікого не займуть. А у тебе стара мати, сестра, каліка брат, ти повенен їх рятувати.

Петрія. Радоя вже вмерла. (Припа
ла до ньої ридаючи).

Марко (підійшов). Вмерла! Прощай моє сонечко... Ні, не прощай, незабаром ми будемо в купі з тобою. (До Петка). Брате, бери матір і брата і поспішай яко мога, бо вони скоро тут будуть. (Цілує його). Прощай брате! Поспішай! Прощай Івасю! Йдїть!

Івась. А ти і Радоя зостанетесь?

Марко. Ми з Радоею прийдемо коли небудь (загадно) і вже не цим крівагим чорним шляхом, а проміння ясно-

ю стежкою добра і правди.

Петко. Мамо! Зомліла... (бере її на руки). Івасьо, берись за мене. (Той взяв ся, вони пішли).

Марко (біля Радої). Вмерла... ні, вона ніколи не вмере, бо ті, котрі її знають, перекажуть своїм дітям і онукам, що ся чудова квітка, з могогнєю душею жінка, віддала свою честь і життя за віру православну і за друзі своя. (Підходить до Івана Івановича.) І ти сьвята душа, ти теж виконав приказ Божого заповіту і сьвятої братньої любови. (Стає на коліна і цілує його в лоба).

Д І Я П Я Т А.

Обстановка 1-шої дії, тільки замість каварні порожне місце, хата Станка та ж, тільки вона похилилась на бік, двері висять поломані, вікна повибивані, тин лежить повалений, ослін як стояв:

ЯВА 1.

Заптії і Матвій,

Заптії (сидить, Матвій йде до нього), Ну що, які чутки сусідо?

Матвій (сідає) Росийське військо

вже жене через Балкани Турків, взяли вже Варну, Шумлу і Руссук.

Заптії. Ну, далі Турки їх не пустять, це так мені Арсен казав.

Матвій. Бачив його, який генерал?

Заптії. Еге ж, оце я в нього купую землю і хату. Шість тисяч червінців даю, а він просить сім.

Матвій. Капітал! Я не знаю, чого було треба Станкови Бурмазу? Жив би собі та Бога хвалив, так ні, треба було супроти Турків бунтувати ся. От иньший окрім сорочки на собі та бліх не має, а от же сидить у куточку і мовчить.

Заптії. Пішов, пішов Арсен в гору. Він тепер біля самого султана, старший нукер. На два дні, каже, одпросив ся у султана, вчора приїхав, сьогодні назад їде. Оце його я жду.

Матвій. А про матір і сліпого брата, певно й не згадує.

Заптії. А де справді стара Петрі-

я поділась?

Матвій. Хто зна, певно десь блукає з сліпим сином, коли ще жива. А як тільки гляну на оцю похилу хатину, то так мені все і пригадується оце страшно, що було.

Заптії. Не забуду і я тієї страшної ночі... Марко і Петко і досі стоять у мене перед очима.

Матвій. А Радоя нещасна дитина... Як не кажи, а лекше стало дихати після Сафара. Цей новий ефенді, нічого собі людина. А жінок наших і дівчат боїть ся як вогню- Увесь вік ми повинні згадувати Марка добрим словом... Як би він тоді не зостав ся і не приняв на себе всю вину, то було б нам багато лиха. А то Турки, на йому злість зігнали, на шматки його порували, так що тільки невеличку купку мяса ми поховали, а його голову повезли в Стамбул. Богато ми лиха бачили.

Заптії. Ет, та що минуле ворушити. Нехай воно собі спить і не прокида

єть ся ніколи! Нам з вами сусідо і під Турком добре жити, а до останніх яке нам діло?

Матвій. Та й то правда!.. Коли хочете зайдемо в каварню, посидимо, бо. Арсен не скоро прийде. Гостює у ефенді. А трохи згодом прийдемо.

Зантій. Ходім-те! (Пішли).

ЯВА 2.

Петрія і Івась.

Петрія (без лівої руки). І не вгадаєш своєї хатини.

Івась (з скрипкою.) Чи скоро, мамо, ми дійдемо до дому, бо я вже пристав.

Петрія. Сідай сину, ми вже дома (Сідають на ослоні). Здрастуй люба хатино, вітай свою господиню, що стало ся з тобою... Похилила ся, немов зажурилась за колишнім... Поруйновали тебе хатино моя, недогляд та година, а мою душу лихая доля.

Івась. Ходімте в хату, чого ми тут сидимо?

Петрія. Порожня вона, сину, вітер в ній гуляє... Ми зараз тут трохи посидимо та підемо на кладовище, провідаємо Радою... і Марка; а потім підемо в гори на Петкову могилу... Тільки й зістало ся у нас, що могили...

Івась. Оце погано, що моя скрипочка розлагодила ся, а ножика немає.

ЯВА 3.

Ті ж і Болгари. Усі сгарі.

Болгарин 1. Я ж казав, що це Петрія і Івасьо.

Болгарин 2. Здорова була Петрійо.

Всі. Здорова Петрійо.

Петрія. Здрастуйте добрі люди. Бачите, де не блукала, а до рідного села пришкандибала... Немов якась невідома сила тягне сюди.

Болгарин 1. Ходім до мене, спочинете, попоїмо, що Бог послав.

Петрія. Спасибі, я не хочу.

Болгарин 2. Може ти Івасю, ї-

сти хочеш?

Івась Ні, байдуже. Ми з мамою біля річки пообідали, сухарів у воді на мочили і попоїли. От, як би мені хто ножа дав, кілочка до скрипочки підстругати.

Болгарин 1. На ось мого, чабанського, тільки не врж ся, бо острый. (Дав йому ножа).

Болгарин 2. Розкажуй Петрійо, що бачила? У тебе повинно бути багато нового.

Петрія. Богато бачила всього, тільки гарного мало. Бачила поруйновані болгарські села... Скрізь сараною пролетіло лихо велике... Бачила багато таких калік і сиріт, як ось ми з сином. . Скрізь вчуваєть ся тихий стогін, всі стогнуть і все стогне і люди і земля, навіть і самий подух стогне, на людськую злобу, Богови скаржучись... А ви як тут живете?

Болгарин 1. Не питай! Нема ні одної сімі, в котрій би не плакали за

батьком, або за сином... Не залишилося ся у нас в селі ні одного молодого юнака, самі старі та каліки... Гірко, дуже гірко, що воно тільки далі буде, бо жити не варто в світі.

Петрія. Не журіть ся люди добрі. Незабаром настане иньша година, радісна, весела. Як на полі зернятко в землю посіяне, родить багато нових зерен, то так кожда крапелька крови мучеників, уродить багато нових борців за волю, котрі здобудуть її своєю власною кровю, своїм життям. І тоді на руїнах пожежі з'являть ся нові веселі хатини, почують ся на полі нові, веселі пісні орача! На кладовищах могили мучеників квітоньками зароснуть... Без сліду, без останку згине і щезне з болгарської землі, усе зле! Настане царство добра, правди, настане віковична, ясна та радісна неділя! Великодна неділя.

Всі. Дай Боже, дай Боже!

Болгарин 1. Ох, коли б довелось мерщій діждати тієї, ясної неділі, тої

просьвітлої години! (Плаче, усі витирають сльози).

ЯВА 4.

Ті ж, Арсен, Матвій і Заптії.

Арсен. (до Матвія). Що це тут за збірка? Ти ж знаєш, що не можна їм збирати ся? Чого ти дивиш ся?

Івась. Мамо, мамо, це наш Арсен.

Петрія. Арсен?! Він, він!.. (Встає з ослову і знову безсилно падає).

Арсен (до Болгар). Геть! бо я вас всіх порозжену! Бунтовники прокляті! (Витягає за пояса нагайку). Я кому кажу геть! (Замірів ся на 2-го Болгарина). Бунтарі, собаки!

Петрія. Стій! (Взяла за руку Івася і підходить до Арсена).

Арсен. А-а! Мати?! (Нагайка падає з рук).

Петрія. Я синку! Ось де таки привів Господь з тобою зустріти ся. (Пильно дивить ся на нього, немов гіпнотизує своїм поглядом). Ну, що гарного скажеш, що нового? Давно не бачили ся. Кажи, багато

Болгар закатавав? Кажі ж... Тепер ти певно багатий, ач яке дороге убрання! Стару каліку матір і сліпого брата не забудь своєю ласкою.

Арсен. Мамо!

Петрія. Що, сину? Що ж ти нічого не розкажеш матері, може не маєш чим похвалити ся. Що ж сам не питаєш про своїх рідних? Чи може й знати не хочеш? Ну, так я сама все тобі розкажу, а ти послухай: ти гарний, ти вірний раб турецький, а ми... Ми бунтарі, собаки!... Батька твого старого, котрого ти продав, Турки на четверо розрубали, Петка, брата твого розстріляли... Радою, сестру твою до смерті закатавали, безчестили... такі ж як і ти чесні, султанські вояки! Маркова голова в Стамбулі на палі... Інші, усі перебиті, перерізані! Так їм і слід, бунтарям неспокійним! Ось і мати твоя стара - бачиш безрука, тепер каліка! Все за теж саме... бачиш?...

Арсен. Мамо...

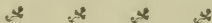
Петрія. Мамо? Ні, ні! Не мати я тобі! А знаєш навіщо мені тільки одну руку перебили? Знаєш на віщо Бог зберіг другу, ось що? Знаєш? Мовчиш? На те в мене одна рука зостала ся, що почув Господь мої благання, мої молитви змилосердив ся... А у мене було три молитви: перша - освободи Господи землю рідну, друга - помяни в царстві твоїм, душі мучеників, а третя молитва, доведи ще раз з синочком моїм, Арсеном, зустріти ся... І ось Господь почув мене, і зберіг мені мою руку... ось на що. (Вхопила ніж у Івася і бє ножем в груди Арсена).

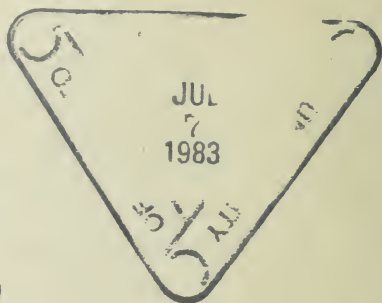
Арсен. А-ах! (пада).

Івась. Струна порвалась.

Петрія. Чого вжахнулись люди добрі. Хиба ви не звикли до крові? Він мій син і окрім мене і Бога над ним суді немає! (З далеку чути пісню, марш „Шумна Марица”)

ЗАВІСА.

ТЕАТРАЛЬНІ ТВОРИ.

Американець, веселий образ в 3-ох діях	15
Американський шляхтич, образець в 3-ох діях	30
Батраки, малюнки роб. життя, драма в 4 діях	35
Безталанна, драма в 5. діях	35
Блудний син, образ в 4-ох діях	25
Бендарівна, драма в 4-ох діях, а 5 відслонах	20
Бувальщина, або на чужій коровай очий не поривай, ко- мед. в 1. дії	20
Бурлака, драма в 5. діях	35
Вертеп (для колядників)	5
Верховинці, драма в 3 діях	30
Веселі Полтавці, комедія в 3. діях	30
Вихованець, комедія в 3-ох діях	25
Виворожила, комедія в 1 дії	10
Вихрест, драма в 5. діях	35
ВЛАСНА ХАТА, прольог	10
В неволі темноти, комедія в 3-ох діях	25
Великий Молох, пєса на 3-ри розділи, В. Винниченка	50
ГОСТИНА СВ. НИКОЛАЯ, драма на 4 виходи	10
Дай серцю волю, заведе в неволю, драма в 5-ох діях ...	40
Два домени і одна фіртка, комедія в 1-ій дії	15
Душогуби, драма в 5. діях	35
Душогубка, драма в 4-ох діях	30
Дячиха, комедія в 4 діях	35
Кидівка вихрестка, драма в 5 діях	50
За друзі своя, драма в 5-ох діях	40
За Немань іду, оперета в 4. діях	20
Запорожець за Дунаєм, (оперетка в 3-х діях) ...	25 "
Запорожський Клад, (ком. опера) ...	20 "
Зоря нового життя, комедія в 4-ох діях	30
Іво Сват, комедія в 1-ій дії	10
Капраль Тимко, мєльодрама в 5-ох діях	20
Катерина, драма в 4. діях	30
Козацьке сватанє, штука в 3 діях	25
Коханє в мішках, водеріль в 1 дії з партитурою	30
МАНІФЕСТ УКРАЇНИ, комедія в 1-ій дії	20
Мазєпа, драма в 5 діях	35
Майська Ніч, комедія в 3. діях	30

Манігрула, комедія в 1-ій дії
 МОНОЛОГИ, число 1, 2, 3, по 20 ц. всї за ...
 Мужики аристократи, народний оораз в 2-ох діях
 НА ВЕРХАХ, фантазія
 На відпуст до Києва, комедія в 3 діях
 Наймичка, драма в 5-ох діях
 На старости літ, образ з життя народа в 1. дії .
 Наталка Полтавка, комедіо-опера в 2-ох діях
 На тихі води, на ясні зорі, сцен. образок в 4-ох
 Несвольник, драма в 5-ох діях
 Недолюдки, бувальщина в 3 діях
 Не клени, образ в 1 дії
 Ой не ходи Грицю, та на вечерниці, драма в 5
 Орися, малюнки з міщанського життя в 4. діях
 Ох! не люби двох! оперетка в 3 діях
 Пан писар, штука в 3 діях
 Панна штукарка, комедія в 3-ох діях
 Пекло в хаті, комедія в 1-ій дії
 Підгіряни, мельодрама в 3-ох діях
 Пімста жидівки, драма в 5 діях
 Повернув ся із Сибіру, драма в 5. діях
 По 'ревізії, етюд в 1-ій дії
 Пошились у дурні, ком. оперета в 3. діях
 Прометей, драматичний уривок
 Простак, комедія в 1-ій дії
 Сатана в бочці, комедія в 1 дії
 Сватаня на вечерницях, жарт в 1. дії
 Сватаня на Гончарівці, оперета в ц. діях
 Свекруха, комедія в 3 діях
 Сьвідки, жарт в 1. дії
 Тарас Бульба, драма в 4 діях
 Тато на заручинах, комедія в 1-ій дії
 Украдене щасте, драма в 5 діях
 Хмара, драма в 5-ох діях
 Хто випен, драма в 3-ох діях
 Царшині черевички, комедія в 5. діях
 Цар Микола III. в НЮ Йорку, ком. в 3-ох діях
 Циганка красавиця, комедія в 3. діях
 Червона свитка, комедія в 4 діях
 Як ковбаса та чарка, комедія в 1 дії

Всї замовлення_посилайте на адрес

Paul Petriw --- Printing & Book St

157 East 4th St.

Ne